

Inventering av kommuners arbete för hållbar konsumtion

Slutrapport

2017:8 Inventering av kommuners arbete för hållbar konsumtion - Slutrapport
Konsumentverket 2017

Författare: Anna Bernstad Saraiva och Tova Andersson
Ansvarig handläggare: Emma Schütt och Katarina Jacobson

Förord

Konsumentverkets övergripande mål är ett samhälle med medvetna och säkra konsumenter. Konsumentverket har av regeringen fått uppdraget att bygga upp ett forum för samhällsaktörer som arbetar med miljömässigt hållbar konsumtion. Forumet förväntas samla myndigheter, länsstyrelser, kommuner, landsting/regioner, akademi, civilsamhället, näringsliv och bransch- och intresseorganisationer av olika slag. Målet är att tillsammans skapa bättre förutsättningar för miljömässigt hållbar konsumtion, göra miljömässigt hållbart till standard för kommande generationer.

Forumet syftar till att samla aktörer och adressera frågor som idag upplevs som utmaningar och som kräver bred samverkan. Ett viktigt steg i att prioritera i uppbyggnaden av forumet är att få överblick över vad som sker idag och vilka huvudsakliga utmaningar olika aktörer upplever. Vi valde som en början att göra en rapport om det kommunala perspektivet som ett underlagsmaterial för fortsatt utvecklingsarbete för forumet. Rapporten ska därför ses som en första översiktlig inventering.

Rapporten är skriven av Anna Bernstad och Tova Andersson på IVL. I rapporten beskrivs olika sätt som kommunerna idag arbetar med miljömässigt hållbar konsumtion och vi får också en mer detaljerad beskrivning av ett antal exempel. Exempelen belyser på olika sätt utmaningar och möjligheter som finns för kommunerna idag.

Rapportens slutsatser är utgångspunkt för fortsatt arbete inom ramen för ”Forum för miljösmart konsumtion” där de behov som uttrycks i rapporten är ett viktigt bidrag till utvecklingen av forumet. Flera av exemplen kommer att återfinnas på vår digitala mötesplats som är under uppbyggnad.

De slutsatser och rekommendationer som förs fram i rapporten är författarnas egna.

Karlstad, oktober 2017

Henriette Söderberg
Projektledare och chef
Forum för miljösmart konsumtion

Innehållsförteckning

1	Bakgrund	9
1.1	Definitioner och avgränsningar.....	9
2	Metod.....	11
2.1	Steg 1: Översiktlig kartläggning.....	11
2.2	Steg 2: Fördjupad kartläggning.....	12
2.3	Steg 3: Analys och rapportering	12
3	Resultat – Steg 1	13
3.1	Tvärtematiska nätverk.....	13
3.2	Område energi.....	13
3.2.1	Avgränsning	13
3.2.2	Allmänna tendenser	14
3.2.3	Nätverk och nyckelaktörer	15
3.2.4	Goda exempel.....	16
3.3	Område bostad	17
3.3.1	Avgränsningar	17
3.3.2	Allmänna tendenser	17
3.3.3	Nätverk och nyckelaktörer	18
3.3.4	Goda exempel.....	19
3.4	Område mobilitet och resor	21
3.4.1	Avgränsningar	21
3.4.2	Allmänna tendenser	21
3.4.3	Nätverk och nyckelaktörer	22
3.4.4	Goda exempel.....	22
3.5	Område livsmedel.....	24
3.5.1	Avgränsningar	24
3.5.2	Allmänna tendenser	24
3.5.3	Nätverk och nyckelaktörer	25
3.5.4	Goda exempel.....	26
3.6	Område varor	27
3.6.1	Avgränsningar	27
3.6.2	Allmänna tendenser	27
3.6.3	Nätverk och nyckelaktörer	27
3.6.4	Goda exempel.....	29

4	Resultat – Steg 2	32
4.1	Örebro kommun	32
4.2	Västerås kommun.....	33
4.3	Sala Heby Energi (SHE)	34
4.4	Umeå parkering AB (UPAB).....	35
4.5	Lerums kommun	37
4.6	Kretslopp & Vatten – Göteborgs Stad	38
4.7	Malmö Stad – Go Malmö Stilmedveten	39
4.8	Stockholms Stad – Klimatsmarta stockholmare och Det smarta köket	41
4.9	Östersunds kommun	42
4.10	VA Syd – ReTuren	44
4.11	FixaTill Återbruksbutik i Lund.....	45
4.12	Nätverket för hållbar konsumtion i Dalarna	46
4.13	Eskilstuna kommun.....	47
5	Analys.....	50
6	Slutsatser	53
7	Referenser.....	55
8	Bilaga	57
8.1	Underlag till djupintervjuer i Steg 2.....	57

Sammanfattning

Konsumentverket fick i mars 2017 ett regeringsuppdrag bestående i att inrätta ”ett forum för miljösmart konsumtion” samt att ”stimulera miljösmarta konsumtionsmönster”. Denna studie syftar till att ge en bild av hur kommuner arbetar med dessa frågor idag, kopplat till hushållens konsumtion. Detta görs genom att presentera goda exempel samt identifiera framgångsfaktorer och utmaningar. Vidare förs frågeställningar fram där det vore extra relevant för Konsumentverket att stötta kommunernas arbete på området. I rapporten görs även en översiktlig beskrivning av nätverk/initiativ som redan idag arbetar med dessa frågor.

Konsumentverket identifierade på förhand ett antal fokusområden som relevanta för studien: mobilitet/resor, livsmedel, boende, varor och energi. Studien baseras på två typer av intervjuer, dels intervjuer med ett antal organisationer/nätverk som på olika sätt arbetar med hållbar konsumtion inom dessa fokusområden och dels intervjuer med tjänstemän på kommuner/kommunala bolag som aktivt arbetat med åtgärder/projekt med ett uttalat syfte att främja en mer miljömässigt hållbar konsumtion bland medborgarna.

Resultaten från studien visar att det finns en rad nätverk och organisationer som redan idag på olika sätt arbetar med att stötta kommuner i arbetet med miljömässigt hållbar konsumtion. Det handlar i flera fall om myndigheter som skapat nätverk med fokus på en specifik sakfråga där kommuner ingår, men även tvärtematiska nätverk med fokus på hållbar konsumtion.

Studien visar även att det finns många exempel på kommuner som idag bedriver ett aktivt arbete kopplat till olika aspekter av hållbar konsumtion. De områden där det tycks finnas flest exempel på åtgärder och aktiviteter som riktar sig direkt mot medborgarnas konsumtion är lokalresor, avfallsprevention (genom återbruk), energieffektivisering/egen produktion av förnybar el samt stadsodling. Några exempel inom dessa områden är Östersunds satsning på laddstolpar för att underlätta användning av elfordon, ReTuna i Eskilstuna där ett helt varuhus fyllts med återbruk och second hand, SalaHeby Energi som startat kooperativ för solelsprosumenter och Mimer i Västerås som underlättar stadsodling för hyresgäster genom en anställd trädgårdsmästare. Det är samtidigt svårt att hitta exempel på kommuner som uttalat arbetar för att minska invånarnas konsumtionsrelaterade miljöpåverkan med fokus på långresor, ändrade kostvanor, minskad boendeyta samt minskad konsumtion totalt sett. De främsta anledningarna till detta är, enligt de intervjuer som genomförts, att vissa områden ses som mindre kontroversiella än andra för kommuner att arbeta med, samt att det drivits nationella kampanjer/funnits möjligheter att söka och få externa medel för att arbeta med vissa områden som det varit relativt enkelt för kommuner att ta del av och skapa engagemang kring.

Många av de projekt och åtgärder som görs på området hållbar konsumtion utvärderas i kvantitativa former, genom att till exempel föra statistik över antalet deltagare i aktiviteter där medborgare utmanas att ändra vanor för en kortare tid, genom resvaneundersökningar eller genom att mäta antalet besökare vid återbruksbutiker. Flera av de personer som intervjuats inom studien efterfrågar dock en mer holistisk utvärderingsmodell, där socioekonomiska aspekter, så som skapande av arbetstillfällen, trygghet, arbetsträning, minskade föroreningshalter i stadsluften etcetera, då det finns en stark känsla av att de projekt/åtgärder som genomförs för med sig många positiva konsekvenser som idag inte återspeglas i de utvärderingar som görs.

Trots de goda exempel som finns visar studien att många tjänstemän anser att det kommunala uppdraget kring hållbar konsumtion är otydligt. Aktiviteter som görs på detta område är ofta externfinansierade och drivs i projektform. De viktigaste framgångsfaktorerna bakom lyckade insatser kopplade till hållbar konsumtion är engagerade kommunpolitiker och tjänstemän samt externa projektmedel. Dessa sitter i många fall även ihop, det vill säga externa projektmedel skapar nya möten, arbetssätt och engagemang – samtidigt som det krävs ett visst engagemang inom kommunen för att ansöka om och driva projekt med extern finansiering. Dessa faktorer gör att det kommunala arbetet inom detta område kan bli sårbart och att långsiktighet ofta saknas.

Det konsumtionsinriktade arbetet i kommunerna kan dessutom ifrågasättas när det uppfattas som att det går emot andra kommunala intressen, så som handeln, skapande av arbetstillfällen och tillväxt generellt sett. Studien visar dock på exempel där möjlighet till återbruk istället skapat ett stort antal lokala arbetstillfällen. Trots detta upplever många intervjupersoner att det finns en inneboende motsättning mellan å ena sidan kommunens arbete för en mer hållbar konsumtion, och å andra sidan, kommunens arbete för ökad tillväxt. Detta gör att kommunpolitiker och tjänstemän som "vågar" arbeta med åtgärder som syftar till en mer hållbar konsumtion beskrivs som modiga. Det kan vara värt att reflektera över rimligheten i att förlita sig på ett personligt mod hos enskilda individer för att arbeta med frågor som av regeringen utpekats som mycket viktiga för att lösa många stora miljöproblem.

Konsumentverket kan ha en viktig roll i att bidra till att skapa strukturer som gör att kommunens arbete i dessa frågor kan få en högre prioritet, samt att det kommunala uppdraget och mandatet tydliggörs, vilket utifrån denna studie skulle vara en av de viktigaste faktorerna för att underlätta kommuners arbete kring hållbar konsumtion. Konsumentverket kan även ha en mycket viktig roll i att överbrygga vad som av många intervjupersoner ses som en inneboende motsättning mellan hållbar konsumtion och ökad tillväxt. Denna upplevda motsättning går igen även på ett nationellt plan, och är naturligtvis inte enkel att hantera. Som myndighet kan Konsumentverket dock ha en mycket viktig roll i att skapa en plattform där de upplevda intressekonflikter som gör området politiskt känsligt och, enligt resultaten från denna studie försvårar kommunernas arbete på området, förs upp på agendan och diskuteras sakligt, seriöst och faktabaserat av relevanta aktörer. En relevant frågeställning är huruvida konsumtion av nya produkter som ofta tillverkas utanför Sveriges gränser är mer tillväxtskapande än återbruk/reparationer/uthyrning, vilket kan skapa lokala och nationella arbetstillfällen.

Några av de mer detaljerade redskap och åtgärder som skulle underlätta kommunernas arbete på detta område, och som Konsumentverket kan bidra med, är:

- Tydliggörande av möjligheten för en kommun att med skattemedel finansiera åtgärder som syftar till ökat hållbar konsumtion (inklusive framtagande av kommunala strategier på området).
- Reformera de regler/lagar som idag försvårar kommuners arbete för en mer hållbar konsumtion (sammanställningar av sådana har gjorts både av Klimatkommunerna och Fosilfritt Sverige).
- Konsumtionsrelaterad statistik på kommunal/regional nivå som möjliggör uppföljning av åtgärder.

- Framtagande av specifika fakta och siffror kring miljönyttan med diverse förändrade konsumtionsmönster från opartiska myndigheter som kan användas i kommunikation med medborgare (liknade det som tagits fram om matsvinn).
- Tydliggörande av det kommunala mandatet och kommunens skyldigheter inom vissa specifika frågor, till exempel möjligheten att föreskriva fjärrvärmeanvändning, att relatera taxor och avgifter till energiprestanda i byggnader, sätta upp laddstolpar vid parkeringsplatser, avsätta parkeringsplatser för bilpooler och miljöbilar med mera.
- Regionala nätverk, där även mindre kommuner (som kan ha svårt att delta i nationella sammankomster och nätverk) kan delta aktivt, för att minska avståndet mellan det nationella och lokala planet.
- Utveckling av metoder för utvärdering av insatser som illustrerar så väl ekonomiska som miljömässiga och sociala värden kopplade till hållbar konsumtion, som möjliggör holistiska utvärderingar ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.
- Trots att det projektorienterade arbetssättet kan skapa bristande långsiktighet är det en viktig katalysator och det ses därför som viktigt att det fortsatt finns möjligheter att söka externa medel för kommuner att driva projekt med fokus på olika aspekter av hållbar konsumtion. För att dessa ska kunna sökas även av mindre kommuner är det viktigt att arbetsbördan för att upprätta en ansökan och avrapportera (även ekonomiskt) är hanterbar.

Uppdraget är genomfört av IVL Svenska Miljöinstitutet. En intern referensgrupp med kompetenser inom samtliga de temaområden som berörs i rapporten har bistått projektgruppen. Referensgruppen består av Annamaria Sandgren, Ander Roth, Michael Martin, Elin Belleza, Åsa Stenmarck och Carina Loh Lindholm.

1 Bakgrund

Konsumentverket fick i mars 2017 ett regeringsuppdrag bestående i att inrätta ”ett forum för miljösmart konsumtion” samt att ”stimulera miljösmapta konsumtionsmönster”. Utifrån detta vill myndigheten genomföra en översiktsstudie för att få en bild av hur kommuner arbetar idag för att främja hållbar konsumtion hos sina medborgare och vilka nätverk/initiativ som redan finns på området. Syftet med denna studie är att:

- Ge en bild över vad som görs i kommuner idag för att främja en miljömässigt hållbar konsumtion hos kommunernas invånare.
- Identifiera goda exempel på hur kommuner och kommunala bolag arbetar för att främja miljömässigt hållbar konsumtion.
- Kartlägga nätverk, initiativ och projekt som kommuner är med i inom området, hur de ser på framtiden/utvecklingen och vilket behov av stöd de har.
- Identifiera frågeställningar kopplade till olika fokusområden som det vore extra relevant för Konsumentverkets *Forum för miljösmart konsumtion* att arbeta med, baserat på efterfrågan från kommuner samt kartläggning av luckor som behöver fyllas.
- Sammanställa kontaktinformation till aktörer som kan vara av värde att fortsätta en dialog med under upprättandet och igångsättandet av Konsumentverkets *Forum för miljösmart konsumtion*.

1.1 Definitioner och avgränsningar

I denna studie undersöks och beskrivs svenska kommuners arbete kring hållbar konsumtion, baserat på ett begränsat antal nedslag i verksamheter hos kommuner och kommunala bolag. Uppdraget är begränsat till den miljömässiga delen i hållbarhetsbegreppet och fokuserar på den privata konsumtionen. Regeringen har valt att i beskrivningen av det uppdrag som åläggs Konsumentverket inte ge någon tydlig definition av begreppet ”miljömässigt hållbar konsumtion”. Någon definition har inte heller tagits fram av Konsumentverket i underlaget till det uppdrag som redovisas genom denna rapport. För att tydliggöra avgränsningar och fokusera studien har IVL valt att precisera vad vi lägger i betydelsen av detta begrepp inom ramen för denna studie.

I denna rapport antas begreppet miljömässigt hållbar konsumtion innefatta beteenden som leder till:

- Minskade miljöproblem uppströms, till exempel genom att välja produkter som minimerar miljöstörande verksamhet i produktions/distributionsledet (innefattande exempelvis ekologiska produkter, energieffektiv produktion, förnybart producerad energi) etcetera.
- Minskade miljöproblem nedströms, till exempel genom att välja produkter med lång livstid som minskar avfallsgenerering, produkter som inte ger upphov till farligt avfall etcetera.
- Minskade miljöproblem under användning, till exempel genom att vara energieffektiva, vattensnåla etcetera.
- Icke-konsumtion av produkter genom att hyra, dela eller välja en tjänst som ger samma funktion eller genom att helt enkelt avstå från konsumtion som inte är behovsstyrd.

De aspekter som presenteras ovan kan i vissa fall vara motstridiga. Ett exempel är tidiga lågenergilampor, där en minskad miljöpåverkan under användningen erhöles på bekostnad av en ökad

påverkan i andra led, genom ett innehåll av miljö- och hälsoskadliga ämnen. Ett annat är användning av digitala media (böcker, tidningar etcetera), där minskad miljöpåverkan i produktion och avfallshantering sker på bekostnad av en ökad miljöpåverkan under användning och för de produkter som krävs för att vi ska kunna tillgodogöra oss digital media. Det är utifrån detta tydligt att det i vissa fall krävs mer detaljerade studier, genomförda med ett livscykelperspektiv, för att identifiera miljömässigt hållbara val, för att inte riskera att miljöoptimera i en del av systemet, samtidigt som en annan del suboptimeras, och att det i vissa fall inte går att undgå att välja mellan optimeringar i relation till olika typer av miljöpåverkan. I den föreliggande studien görs dock inga analyser av de insatser/aktiviteter som presenteras som goda exempel. Vi diskuterar inte heller så kallade rekyleffekter, det vill säga när minskad miljöpåverkan inom ett område leder till ökat konsumtionsutrymme, vilket ger ökad miljöpåverkan inom ett annat område. Fokus ligger på vilka effekter olika aktörers arbete med dessa frågor får på medborgarnas beteenden, snarare än effekterna av dessa beteenden på miljön.

De djupintervjuer som genomförts i studien har fokuserat på genomförande av olika typer av åtgärder. Därför har endast tjänstemän och inte kommunpolitiker intervjuats. Kommunala bolag arbetar ofta konkret med dessa frågor och har därför inkluderats i studien. Konsumtion inom offentlig verksamhet inkluderas generellt sett inte i detta uppdrag, även om kopplingen mellan den offentliga och privata konsumtionen kan vara stark. Kommunalt styrda verksamheter som barnomsorg och grundskola kan på många sätt bidra till att skapa normer kring hållbara konsumtionsmönster framöver i livet. Ett exempel kan vara att ha vegetarisk mat, att bedriva utlåningsverksamhet av barnböcker, organisera loppisar och klädbytdagar etcetera.

2 Metod

Studien genomfördes i tre steg, som beskrivs nedan.

2.1 Steg 1: Översiktlig kartläggning

Regeringsuppdraget är mycket brett och innehåller ingen begränsning i förhållande till olika segment av konsumtionen. I ett inledande skede har vi, i samstämmighet med Konsumentverket, valt att i denna studie inkludera områdena mobilitet och resor, energi, livsmedel, boende och konsumtion av varor.

Utifrån ett förslag som utarbetats av projektets interna referensgrupp, bestående av experter inom områdena boende, avfall, transporter/mobilitet, energi, kemikalier och livscykelanalys, togs en lista fram på nätverk, organisationer och myndigheter som organiserar kommuners/kommunala bolags miljöarbete. Efter avstämning med Konsumentverket togs en kontaktlista med följande organisationer fram:

- Kemikalieinspektionen
- SABO – Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag
- Klimatkommunerna
- SKL – Sveriges Kommuner och Landsting
- Avfall Sverige
- IQ Samhällsbyggnad
- Naturvårdsverket
- Livsmedelsverket
- Energimyndigheten
- Trafikverket
- Boverket
- Nätverket Hållbara Livsstilar

Utöver de organisationer som presenteras ovan identifierades även Konsumentverket och deras kontakter med kommunala konsumentrådgivare som en viktig aktör. Kontakten med eventuella nätverk inom detta område tas dock av Konsumentverket själva och detta ingår därför inte i denna rapport. Ytterligare organisationer som bedriver ett relevant arbete på detta område är Ekokommunerna och Fossilfritt Sverige. På grund av tids- och resursskäl kunde dessa dock inte inkluderas i intervjustudien. IVL rekommenderar dock Konsumentverket att inkludera dessa organisationer i upprättandet av forumet.

Organisationerna ovan kontaktades under juni månad 2017. Kontakten genomfördes med semi-strukturerad metodik med avsikt att kartlägga:

- Initiativ/nätverk inom miljömässigt hållbar konsumtion där kommuner deltar.
- Vilka kommuner/kommunala bolag som deltar i dessa initiativ/nätverk.
- Goda exempel bland dessa kommuner/kommunala bolag.

Följande frågeställningar lyfts vid intervjuerna:

- Vilka nätverk/initiativ, som har fokus på miljömässigt hållbar konsumtion bland kommunens invånare, driver/medverkar ni i/känner ni till?

- Vilka kommuner/kommunala bolag deltar i detta/dessa nätverk?
- Vilket stöd ges till kommuner/kommunala bolag genom detta nätverk/initiativ (som kan kopplas till miljömässigt hållbar konsumtion)?
- Vilka kommuner/kommunala bolag har kommit särskilt långt i sitt arbete inom detta område och vilka goda exempel på kommunalt arbete för att främja miljömässigt hållbar konsumtion inom detta område känner ni till? (anpassat till det område som respektive organisation arbetar inom, det vill säga energi, mobilitet, mat, konsumtion/avfall etcetera).
- Vilka andra relevanta nätverk/initiativ känner ni till på området miljömässigt hållbar konsumtion riktat till privatpersoner?

Dessa telefonintervjuer ledde till många intressanta uppslag på goda exempel. En del av dessa valdes ut för djupintervju (se Steg 2). En skrivbordsstudie genomfördes dock även för att beskriva goda exempel utöver de som kontaktades i Steg 2.

2.2 Steg 2: Fördjupad kartläggning

Utifrån utkomsterna från Steg 1 presenterade IVL ett förslag på ett antal kommuner/kommunala bolag som skulle vara relevanta att gå vidare med i Steg 2. Kommuner av olika storlek, befolkningsstruktur och geografisk placering föreslogs. Förslaget stämde av med Konsumentverket och en lista på 12 aktörer fastställdes. Dessa kontaktades och kvalitativa intervjuer genomfördes under slutet av juni månad.

Kvalitativa intervjuer ansågs lämpligt för det explorativa syftet i Steg 2 – att detaljerat och fördjupat kartlägga kommunernas arbete med miljömässig hållbar konsumtion riktat till privatpersoner. Fördelen med kvalitativa intervjuer är att öppna frågor ställs, vilket ger möjligheter att följa intervjupersonens egna resonemang och argumentation, vilket är nödvändigt för att generera förståelse och kunskap för hur kommunen ser på sitt arbete med hållbar konsumtion riktat mot privatpersoner.

Inför Steg 2 togs ett intervjuunderlag fram och stämde av med Konsumentverket (se Bilaga). Intervjuunderlaget baserades på ett antal teman och utgör alltså inte fast formulerade frågor, utan istället frågeområden, där själva formuleringarna styrs av intervjun och är följsamma mot intervjupersonernas sätt att resonera och uttrycka sig. Avsikten med denna metod är att i så hög utsträckning som möjligt fånga intervjupersonernas egna uppfattningar och erfarenheter.

2.3 Steg 3: Analys och rapportering

Slutligen sammanställdes och analyseras resultaten från djupintervjuerna. I analysen identifieras bland annat framgångsfaktorer för goda exempel. En gap-analys genomfördes även för att identifiera vilka områden där kommuner redan idag är mycket aktiva och där flera nätverk finns, samt områden där färre kommuner är aktiva idag, där det finns en brist på nätverk för att ge samordning och stöd, och där kommuner/kommunala bolag önskar att Konsumentverkets forum bildar en plattform.

3 Resultat – Steg 1

Nedan sammanställs den viktigaste informationen från de intervjuer som genomförts med de aktörer som kontaktats inom denna del av studien. Svaren har strukturerats utifrån de olika områden som inkluderats i inventeringen (det vill säga bostad, energi, varor, livsmedel eller mobilitet/resor). Flera av de aktörer som kontaktats har givit input inom olika områden, och deras svar presenteras därför inom respektive område. Direkta citat sätts inom citationstecken. I övrigt sammanfattas svaren med författarens egna ord. Som inledning görs en kort avgränsning av varje område och en sammanfattning av allmänna tendenser kopplade till kommunens rådighet inom respektive område. Nedan presenteras sedan kortfattat goda exempel som de aktörer som kontaktats i Steg 1 hänvisat till, samt sådana som IVL har kännedom om sedan tidigare studier. De nätverk som identifierats presenteras nedan inom respektive tema, men det finns även ett antal tvärtematiska nätverk som är relevanta i sammanhanget och som har beskrivits nedan.

3.1 Tvärtematiska nätverk

Ett tvärtematiskt initiativ som är relevant i sammanhanget är projektet ”Hållbara Livsstilar”. Detta är en vidareutveckling av ett tidigare projekt inom ramen för Mistra Urban Futures med delfinansiering från Västra Götalandsregionen där Göteborgs Stad, SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut (numera RISE), Göteborgsregionens kommunalförbund och Lerums kommun ingick. Syftet med detta projekt var bland annat att ta fram en hemsida med en idébank av kommunala åtgärder och initiativ som kan leda till mer hållbara livsstilar bland kommuninvånare. Från och med december 2016 fram till och med juni 2018, drivs projektet vidare med finansiering från Energimyndigheten och involverar Göteborgs stad (som även är projektledare), Borås stad, Linköpings kommun, Malmö stad och Umeå kommun. I detta projekt ska hemsidan och idébanken fortsatt utvecklas, men fokus ligger på att utvärdera och försöka säga något om effekter av deltagande kommuners arbete inom hållbara livsstilar, med stöd från en extern konsult/forskare. Projektet syftar även till att ta fram guider och konkreta metoder för att underlätta för kommuner att planera, följa upp och utvärdera sina insatser inom hållbara livsstilar. Inom nätverket sker även erfarenhetsutbyte och det kommer att hållas ett slutseminarium våren 2018. Enligt programmet gäller det för kommuner att vara ”uthålliga och modiga och våga utmana de normer som finns” när det gäller omställning till mer hållbara livsstilar (Hållbara livsstilar, 2017).

SKL har ett nationellt nätverk för kommunala miljöstrategier som kan beröra en rad olika teman. Fokus i detta nätverk har dock främst legat på den egna verksamheten, det vill säga avtal, upphandling och uppföljning av krav i upphandling (Blom, 2017).

3.2 Område energi

3.2.1 Avgränsning

Här avhandlas frågor kopplade till användning och produktion av el och värme på ett generellt plan. Användning av energi i bostaden avhandlas även till viss del i avsnittet om boende (3.3). Användning av motorbränslen och el för transporter avhandlas i avsnittet om mobilitet och resor (3.4).

3.2.2 Allmänna tendenser

Några stora allmänna tendenser som är på gång just nu inom energiområdet är; 1) införandet av småskalig flexibel förnybar elproduktion inklusive lagringstekniker, 2) möjligheten för vanliga människor att producera el (så kallade prosumenter), 3) ökad integration med andra tekniska samhällssystem, samt att 4) fjärrvärmens roll diskuteras.

Energisystemet är på många sätt på väg att bli allt mer integrerat med transportsystemet och avfallshanteringen genom bland annat användning av el i fordon och avfall som bränsle i förbrännings- och biogasanläggningar. Energiförsörjningen är ett av de översiktliga samhällssystemen, där tekniska beslut hos till exempelvis energibolag i hög grad påverkar hur hållbar medborgarnas konsumtion blir utan att denna egentligen vet om det (Ivner, 2017).

Energisystemet är på många sätt allt mer integrerat med transport- och avfallshanteringssystem genom bland annat användning av el i fordon och avfall som bränsle i förbrännings- och biogasanläggningar. Energifrågan är därmed en del av den översiktliga samhällsplaneringen, där bland annat energibolagens val i hög grad påverkar hur hållbar medborgarnas konsumtion blir (Ivner, 2017). Enligt Lagen om kommunal energiplanering (1977:439) ska varje kommun ha en aktuell plan för tillförsel, distribution och användning av energi. Planen fastläggs av kommunfullmäktige. Det finns exempel på kommuner som under senare år valt att utforma dessa som en sammanhållen energi- och klimatstrategi, och även inkludera strategier kring kommunens arbete kring privatpersoners konsumtion (till exempel Falu kommun och Västerås stad). Energifrågan diskuteras i ökad utsträckning i en hållbarhetskontext, i samma andetag som urbanodling, sophämtning, social hållbarhet med mera (Ivner, 2017).

Många svenska kommuner har kommunala energibolag, medan andra har sålt dessa till nationella och internationella energibolag. Fjärrvärmens har historiskt sett saknat konkurrens och tredjepartstillträde¹ har diskuterats under många år utan någon egentlig förändring. Tekniker som exempelvis värmepumpar har dock börjat konkurrera med fjärrvärmens. När det gäller elen är distributionen via elnätet en reglerad monopolverksamhet, medan försäljningen av el hanteras via en avreglerad elmarknad där fri konkurrens råder mellan olika elleverantörer. Detta gör att kommunala energibolag agerar på en konkurrensutsatt marknad, med både kommunala och privata bolag, där hushållen är fria att välja vilken leverantör de vill. Elpriserna har varit låga under de senaste åren, vilket tillsammans med en teknikutveckling och sjunkande investeringskostnader kan vara några av faktorerna bakom det ökande intresset för värmepumpar för uppvärmning av bostäder under senare år. Trots låga elpriser har intresset även ökat kraftigt för att installera solceller på bostäder, vilket kan förklaras av kostnadsminskningar och ändrade regelverk. Många kommunala energibolag ser idag över sin affärsmodell för att vara fortsatt konkurrenskraftiga. Många energibolag (även privata) har under senare år till exempel utvecklat olika typer av energitjänster såsom energieffektivisering, förbättrad styrning, uppföljning med mera samt inlett marknadsföring och försäljning av solcellspaket för privatpersoner. En viktig

¹ Svenska fjärrvärmensnät drivs idag som lokala naturliga monopol, där enbart den leverantör som äger fjärrvärmensnätet som har möjlighet att distribuera fjärrvärme till de kunder som är anslutna till nätet. Tredjepartinträde (Third Party Access – TPA) skulle innebära att även andra leverantörer får tillträde till fjärrvärmensnätet på icke-diskriminerande villkor och på ett eller annat sätt får avsättning för sin värme. Frågan utreddes av regeringen 2009.

fråga är kommunens rådighet kring fjärrvärmeanvändning, där en diskussion pågår kring möjligheten att till exempel kräva anslutning till fjärrvärmenät i exploaterings/köpeavtal. Denna fråga har nyligen avhandlats i Marknadsdomstolen, utifrån Växjö kommuns föreskrivande om fjärrvärmeanslutning i ett villaområde. Processen drevs av Konkurrensverket utifrån den tolkning som myndigheten gjorde av reglerna om konkurrensbegränsande offentlig verksamhet i Konkurrenslagen (2008:579). Mot bakgrund av de avslag som Marknadsdomstolen givit i denna och liknande domar, har Konkurrensverket beslutat sig för att nedprioritera sitt engagemang i denna fråga. Detta kan, enligt Konkurrensverket, leda till att vissa rättsfrågor förblir oprövade och till mindre praxis på området, samtidigt som grundläggande delar i denna frågeställning kvarstår (Konsumentverket, 2016). Möjligheten till användning av ”fjärde generations fjärrvärme” (med lågtempererad värme och nyttjade av fler låggradiga restflöden som värmekällor) är också något som diskuteras allt mer.

3.2.3 Nätverk och nyckelaktörer

3.2.3.1 *Energimyndigheten och energirådgivare*

Energimyndigheten drev under perioden 2003–2014 programmet *Uthållig kommun* i samarbete med utvalda kommuner i Sverige. Stödet till kommunerna bestod av kunskapsöverföring, projektmedel för samverkan samt hjälp med strukturer för nätverk. Enligt sakkunnig tjänsteman på Energimyndigheten pågår det dock i nuläget inga speciella satsningar från myndighetens sida gentemot kommuner. Energimyndigheten stöttar dock Naturvårdsverket i deras bedömning av ansökningar till Klimatklivet (statligt finansierat stöd till insatser som kan reducera klimatpåverkan), där många energirelaterade ansökningar kommer från kommuner/kommunala bolag. Energimyndigheten har även samordnat en finansiering av lokal och regional kapacitetsutveckling, där 25 Mkr fördelas mellan länsstyrelserna för att dessa ska upprätthålla kommunernas kapacitet inom klimat- och energiområdet (Axenbom, 2017).

Sedan 70-talet har *kommunala energi- och klimatrådgivare* arbetat med rådgivning direkt mot hushåll, små- och mellanstora företag samt organisationer. Dessa har finansierats av Energimyndigheten till 50 procent. Det har inte funnits någon direkt uppföljning kring hur kommunerna använt dessa resurser och kompetensen bland rådgivarna har varierat stort mellan kommuner. Förordningen som bestämmer dessa rådgivares uppdrag och finansiering har nyligen justerats. Energimyndigheten har bland annat i uppdrag att prova olika elprodukter och presenterar resultat via sin hemsida. Detta är ofta en viktig informationskälla för de kommunala rådgivarna.

Regionala energikontor (elva stycken i landet) samordnar energi- och klimatrådgivarnas arbete och fungerar som nätverk för dessa. Kontoren ägs ofta av kommunerna inom regionen, men de söker även projekt pengar för att kunna göra extrainsatser. Regionförbunden kan ha en viktig roll för att samordna kommuner inom energiområdet, till exempel genom att gemensamt upphandla konsulttjänster kring uppföljning av kommunalt arbete inom energiområdet eller samordning av ansökningar om externa medel.

3.2.3.2 *Föreningen Energirådgivarna*

Föreningen Energirådgivarna är en förening för energiexperter inom så väl kommunala som privata bolag, samt tjänstemän inom kommuner och länsstyrelsen som arbetar med energifrågor. Föreningen syftar till att vägleda hushåll och företag till ett hållbart energitänk med minsta möj-

liga negativa miljöpåverkan. Detta görs bland annat genom att besvara remisser, driva samarbetsprojekt med andra organisationer, ge utbildningar och möjliggöra nätverkande och erfarenhetsutbyte mellan medlemmar.

3.2.3.3 *Energiföretagen i Sverige*

Energiföretagen i Sverige är en intresseorganisation för så väl privata som kommunala energibolag som företräder branschens intressen. Organisationen har nära 400 medlemsföretag och har som främsta uppgift är att skapa goda affärsmässiga villkor för medlemmarna. Organisationen skapar kontaktytor och underlättar samarbeten mellan olika bolag som har olika verksamheter och kompetenser samt bedriver lobbyarbete både nationellt och internationellt.

3.2.4 **Goda exempel**

3.2.4.1 *Mälarenergi i samarbete med Ikea*

Det kommunala energibolaget Mälarenergi har ett nära samarbete med Ikea i Västerås genom "Det Energismarta hemmet" på Ikea i Västerås. Här vill Mälarenergi inspirera till ett hållbart liv hemma. På 68 kvadratmeter samsas Mälarenergis produkter som till exempel fjärrvärmväxlare, Smart heat, stadsnät och solceller med heminredningslösningar från Ikea. I lägenheten finns Mälarenergis kundrådgivare på plats dagligen för att svara på frågor, jämföra och teckna elavtal och serviceavtal, göra en flyttanmälan och tipsa om energismarta lösningar för hemmet. I lägenheten visar bolaget även olika tjänster för konsumenter, så som fjärrvärmväxlare, anslutarnod för stadsnät, solcellspanel och laddbox för elbil (Mälarenergi, 2017).

3.2.4.2 *Energirådgivningen i Stockholmsregionen*

I Stockholmsområdet är energi- och klimatrådgivningen samordnad av Energikontoret Storstockholm där 27 kommuner samarbetar för att effektivisera rådgivningen. Energi- och klimatrådgivningen bedriver informations- och utbildningsverksamhet riktad till särskilda målgrupper. Exempelvis blir tusentals elever energismarta varje termin genom projektet Energismart i samarbete med Tekniska museet. De anordnar även seminarier och deltar vid mässor och miljödaggar som anordnas av de deltagande kommunerna. Organisationens hemsida innehåller utförliga tips och råd kring minskad energiförbrukning i hemmet, för villor, lägenheter och fritidshus, men även råd och tips kring mat och transporter (Energirådgivningen i Stockholmsregionen, 2017).

3.2.4.3 *Solar Region Skåne*

Den ideella föreningen Solar Region Skåne bildades 2007 som ett samarbete mellan Malmö stad, Energikontoret Skåne och Lunds tekniska högskola. Medlemmar är ett antal kommuner i södra Sverige (Halmstad, Hässleholm, Malmö, Lund, Kristianstad och Tomelilla), kommunala och privata fastighetsägare samt energibolag. Även Lunds Universitet och Länsstyrelsen i Skåne är medlemmar. Solar Region Skåne arrangerar utbildningar, seminarier, mässor, studieresor och andra evenemang för ökat intresse och kunskap om solenergi i regionen. Arrangemang anordnas genom olika projekt och samarbeten, men även på förfrågan från kommuner och andra organisationer. Vanliga målgrupper för föreningens aktiviteter har varit privatpersoner, bostadsrättsföreningar, solcellsbransch, bygg- och fastighetssektorn och kommuner. Varje år koras föreningen de bästa solenergianläggningarna i regionen genom *Skåne Solar Award* som består av två klasser; "Årets solfångaranläggning" och "Årets solcellsanläggning". Vinnaren koras årligen på Skånes Energiting (Solar Region Skåne, 2017).

3.2.4.4 *Tips om energieffektivisering*

Flera kommuner och kommunala energibolag har samlat information riktad till hushållen om energieffektivisering i hemmet på sina hemsidor. Några exempel är SEVAB Strängnäs Energi, Jämtkraft, Södra Hallands Energi, Södertälje, Sölvesborgs och Falköpings kommun. Ofta hänvisar dessa aktörer även till Energimyndighetens energikalkylator där privatpersoner själva kan identifiera vilka apparater och annat som drar energi. Robertsfors kommun har tagit fram tio energiråd till allmänheten som sprids genom kommunens hemsida. Hemsidan innehåller även information om hur små beteendeförändringar kan få stor effekt på både hushållsekonomi och miljön. På kommunens bibliotek kan privatpersoner även låna energimätare för att kontrollera elförbrukningen i hemelektronik.

3.2.4.5 *Solkartor*

Bland annat Krafringen i samarbete med LTH, Solar Region Skåne och kommunerna Lund, Eslöv, Hörby och Lomma har tagit fram en karta som visar hur mycket solceller som kan produceras på solceller som sätts upp på tak i hela kommunen för att hjälpa medborgare att beräkna återbetalningstid och energibesparing. Föreningen Svensk Solenergi har sammanställt de kommuner som tagit fram solkartor på sin hemsida (Svensk Solenergi, 2017).

3.3 Område bostad

3.3.1 *Avgränsningar*

Här avhandlas byggnader och förutsättningar för miljömässig hänsyn inom boendet. Miljöpåverkan från arbetsplatser har inte studerats specifikt, men berörs till viss del av sådant som är generellt för allt byggande (oavsett om det är bostäder, kontorslokaler eller andra verksamhetslokaler). Ett särskilt fokus på materialval i byggnader finns i förskolor och många kommuner har engagerat sig starkt i dessa frågor, detta berörs inte vidare här. De goda exempel som presenteras nedan baseras främst på intervjuer med SABO (Finessi, 2017) och Boverket (Hernsell Norling, 2017).

3.3.2 *Allmänna tendenser*

En tendens är individuell mätning av energi- och resursförbrukning och skapande av ekonomiska incitament genom individuell debitering. Allt fler fastighetsägare arbetar med individuell mätning och debitering av varmvatten. Även kallvatten debiteras i vissa fall individuellt. Debitering av värme är dock ifrågasatt av bland andra SABO som anser att det är svårt att genomföra detta på ett sätt som blir rättvist för alla boende, samt att det skulle kunna leda till att temperaturerna faktiskt höjs, då kostnaden för värme är relativt låg. Det stora behovet av bostäder har lett till initiativ som främjar billigare och i vissa fall mindre bostäder. Detta kan både gynna och missgynna miljömässigt bättre val, då pris- och tidspress kan minska fokus på miljöfrågor, samtidigt som minskade boytor är en mycket relevant miljöaspekt. Tidigare möjligheter för kommunala särkrav i bostäder har tagits bort sedan 2014. Detta begränsar kommunernas möjlighet att bestämma egna tekniska egenskapskrav i fråga om energiprestanda med mera. Samtidigt ökar intresset för miljömärkning av byggnader genom system som LEED, BREAM, Miljöbyggnad och Svanen. I vissa fall innebär dessa inte bara att byggnaden i sig uppfyller krav på energiprestanda, internproducerad grön energi och materialval, men även att det måste finnas förutsättningar för källsortering, cykelförvaring, bilpooler med mera som kan underlätta miljöbättre val för de bo-

ende. En ständigt ökande kunskap kring materialval och begränsning av kemikalier i byggmaterial är även tydlig trend, liksom ett ökande intresse kring användning av återvunnet bygg- och inredningsmaterial. Möjligheterna för detta motverkas dock genom de certifieringssystem för hållbart byggande som nämnts ovan. Odlingmöjligheter nära bostaden är en annan trend, men denna typ av åtgärder är ofta snarare kopplade till sociala värden än miljömässiga från bostadsbolagens perspektiv.

Då många av de goda exempel som presenteras nedan identifierats med hjälp av SABO berörs främst exempel inom flerfamiljsbostäder. När det gäller villor finns det starka trender kring ökat intresse för att installera egen solex och välja miljövänliga uppvärmningsalternativ. Kommunens energistrateger spelar ofta en viktig roll i att vägleda hushåll till de alternativ som kan ge lägst miljöpåverkan. Deras roll beskrivs dock utförligare i avsnitt 3.2.

3.3.3 Nätverk och nyckelaktörer

3.3.3.1 SABO (*Sveriges Allmännyttiga Bostadsbolag*)

SABO bedriver ett aktivt arbete inom miljöfrågor. Merparten av de kommunalt ägda bostadsbolagen i Sverige är engagerade i SABO och ett antal även i *SABO:s Miljöråd*. SABO:s Miljöråd har en rådgivande funktion om frågor som rör inriktning och prioritering på miljöarbete. Miljörådet ska hjälpa SABO att prioritera vilka miljöfrågor som ska drivas och komma med idéer om programinnehållet till SABO:s nätverksträffar, konferenser och utbildningar, remissyttranden och lobbying. Miljörådet ska i möjligaste mån bestå av personer från både små och stora företag och ha åtta medlemmar. Medlemmarna väljs av SABO. SABO har också ett Energiråd som arbetar på samma sätt. Dessutom har SABO ett miljönätverk med fokus på erfarenhetsutbyte vid årliga träffar. Information om medlemmarnas (bostadsbolagens) miljöarbete samlas in årligen i SABO:s medlemsenkät som har ett specifikt miljöavsnitt.

2012 drog SABO igång en landsomfattande energisparkampanj, med fokus på att hjälpa hushållen att minska sin energiförbrukning. 151 allmännyttiga bostadsbolag har deltagit i kampanjen. Kampanjen byggde på att lokala aktiviteter anordnades, där bostadsbolag på olika sätt samarbetade med hyresgästerna för att spara energi. SABO stöttade med informationsmaterial, filmer, webbplats och ett Energisparspel. Materialet och kampanjen genomfördes med glimten i ögat, för att ge smarta tips på hur energiförbrukningen kan minska utan att kunderna behövde ändra livsstil allt för mycket. Bostads AB Mimer i Västerås och Mölndalsbostäder AB var några av de företag som tidigt anslöt sig till kampanjen (Finessi, 2017).

3.3.3.2 Nätverket för mindre bostäder

Nätverket för mindre bostäder drivs av Boverket sedan 2013. Nätverket syftar till att identifiera hinder och trösklar för byggandet av mindre bostäder (både sådana som Boverket råder över och sådana som andra aktörer råder över), sprida goda exempel och initiera samarbeten mellan olika parter som kan leda till att fler mindre bostäder byggs. Nätverkets aktiviteter grundar sig i bostadsbristen och behovet av billiga bostäder, med särskilt fokus på resurssvaga hushåll. Samtliga storstadskommunerna är aktiva då bristen är störst i dessa områden. Deltagare är bland annat kommuner men även arkitekter, byggherrar, intresseorganisationer (Hyresgästföreningen, Jagvillhabostad.nu), länsstyrelser och konsulter. De kommuner som deltar är Bergs kommun,

Lunds kommun, Uppsala kommun, Stockholms stad, Malmö stad och Göteborgs stad. Dessutom deltar ett antal kommunala bostadsbolag, bland andra Karlstads bostads AB.

Mycket fokus ligger på regelförändringar som kan möjliggöra snabbare, billigare och enklare byggprocesser. Boverkets koordinator av nätverket berättar att miljö- och klimatpåverkan inte har diskuterats i stor omfattning men att frågan blir mer och mer aktuell. Det är intressant att mindre bostäder även kan vara positivt ur miljösynpunkt (Hernsell Norling, 2017).

3.3.3.3 *BeBo*

BeBo (Energimyndighetens beställargrupp för energieffektiva flerbostadshus) har varit verksam sedan 1989 och är ett nätverk av fastighetsägare (både privata och allmännyttiga bostadsbolag). Syftet med nätverket är att sprida erfarenheter och kunskaper som ökar möjligheten att minska energibehovet i flerbostadshus. Energimyndigheten bidrar med finansiering och kompetens till BeBo som i sin tur för detta vidare till fastighetsägarna med hjälp av bland annat demonstrationsprojekt som genomförs med hjälp av medlemmarna. Sakkunniga knyts i mån av behov till gruppen i olika projektformationer. Specialkompetens kan utgöras av konsulter, forskare och myndighetsrepresentanter från exempelvis Energimyndigheten, Konsumentverket och Boverket vilka berörs av gruppens projekt. BeBos aktiviteter riktar sig både direkt mot fastighetens klimatskal men även styrsystem, installationer, kylar/frysar, tvätt- och torkutrustning, ventilationssystem, fläktaggregat för befintliga hus, trapphusbelysning samt individuell mätning och debitering av värme och varmvatten. Allmännyttiga bostadsbolag som är medlemmar i BeBo är HelsingborgsHem, Haninge Bostäder, ÖBO, UppsalaHem, Stockholmshem, Sigtunahem, Landskronahem, Växjö bostäder, Gavlegårdarna AB, Framtiden, Familjebostäder, Förvaltaren, Eskilstuna Kommunfastighet, Eksta Bostad, PiteBo och Alingsåshem (BeBo, 2017).

3.3.4 **Goda exempel**

3.3.4.1 *Hållbara tvättstugor i Vätterhem*

Vätterhem i Jönköping var tidigt ute med individuell mätning och debitering (IMD) av varmvatten i hela beståndet. Detta skapar ekonomiska incitament för boenden att minska sin varmvattenförbrukning. Inom ramen för Allmännyttans energisparkampanj har Vätterhem drivit ett pilotprojekt som tagit ett helhetsgrepp kring miljöpåverkan i och runt omkring en tvättstuga på området Österängen. Gamla maskiner har bytts mot energisnål tvätt- och torkutrustning, belysningen i hela källaren har bytts ut till närvarostyrda armaturer och källargången, dörrar och utrymmen som hör till tvättstugan har målats om och pryds numera av glada miljölogans. Dessutom har ett gammalt mangelrum omvandlats till ett uppskattat klädbyttarrum där hyresgästerna i fastigheten lämnar in oönskade plagg som någon annan i huset kanske har bättre nytta av. Tanken med projektet är att det ska vara enkelt för våra hyresgäster att i vardagen agera på ett miljövänligt sätt. 2015 fick bolaget SABO:s hållbarhetspris för denna insats (Vätterhem, 2017).

3.3.4.2 *Hållbara Ålidhem*

Hållbara Ålidhem var ett pilotprojekt för hållbar stadsutveckling med fokus på områdena Matematigränd och Geografigränd i Umeå. Bostaden (Umeås kommunala bostadsbolag), Umeå kommun och Umeå Energi fick 33 miljoner kronor av Delegationen för hållbara städer för projektet. Den övergripande målsättningen med projektet har varit att minska energianvänd-

ningen i området, skapa trivsammare och tryggare miljö och omvandla Ålidhem till den hållbara stadsdelen. Projektet innefattade bland annat:

- Renovering av 405 lägenheter med 40–50 procent lägre energianvändning.
- Nybyggnation av 137 lägenheter på nya Geografigränd med en energianvändning på 65 kWh/kvm per år, vilket är 50 procent lägre än vad byggnormen kräver.
- En av Sveriges största solcellsanläggningar på 2 654 kvadratmeter som beräknas producera cirka 350 000 kWh per år.
- Vinterträdgård som under den ljusa perioden får all strömförsörjning via solceller.
- Nya tvättmaskiner som är uppkopplade mot fjärrvärmesystemet, vilket minskar elanvändningen.
- En lägenhetsdisplay, Echolog, installeras i lägenheterna. Den visar förbrukningen av el samt varmt- och kallt vatten.

Flera av satsningarna (främst förändringar i utemiljö och utformningen av vinterträdgården) genomfördes i dialog med hyresgästerna i bostadsområdet (Bostaden, 2017).

3.3.4.3 *Bilpool i hyreskontraktet hos Mimer*

Det kommunala bostadsbolaget Mimer i Västerås erbjuder kunder två månaders gratis medlemskap i Sunfleet (bilpool) plus 250 kronor att köra för vid den första körningen, som rabatt på tim- och kilometeravgift. Företaget erbjuder allt fler kunder möjlighet till elbilsplats samt parkeringsplats med möjlighet att använda motorvärmare. Mimer lyfter också den privata konsumtionens miljöpåverkan via sin hemsida där de presenterar köptips, i stor utsträckning baserade på Naturskyddsföreningens råd (Mimer, 2017).

3.3.4.4 *Betalvtättstuga i ÖrebroBostäder*

ÖrebroBostäder har sedan 2013 tagit betalt av hyresgäster när de tvättar kläder i fastighetens tvättstuga. Hyresgästerna loggar in med sin låsbricka och kostnaden (1,50 SEK/kWh förbrukad el) läggs på hyresavin. När systemet infördes sänktes hyran för alla lägenheter i området. Hyresänkningen är förhandlad med Hyresgästföreningen och är 1 krona per kvadratmeter bostadsyta och månad. I en lägenhet på 70 kvadratmeter kommer hyran med andra ord att sänkas med 70 kronor per månad. Uppföljningar visar att 67 procent av hyresgästerna är nöjda eller mycket nöjda med systemet (Öbo, 2017).

3.3.4.5 *Grönt boende i Sundsvall*

Grönt boende är ett samarbetsprojekt mellan Sundsvalls kommun och Mittuniversitet. Syftet med projektet är att underlätta för familjer att bygga hållbara, energieffektiva och kretsloppsanpassade hus. Sundsvalls kommun har tillsammans med fyra pilotfamiljer skapat ett referensområde vid Bölevägen i Sidsjö. Tomterna har de köpt av kommunen, men det har inte varit till några rabatterade priser. Däremot har familjerna fått mycket kunskap om hållbart byggande genom en seminarierie på Mittuniversitetet. Kraven på husen är att de ska byggas enligt minienergihusstandard. Det är fyra helt olika hus som byggs – allt från de redan färdiga kataloghusen till lösvirkeshus. De gröna grannarna kommer också att ha gemensam sophantering och det har byggts ett gemensamt bioreningsverk för avlopp. Projektet riktar sig både till privatpersoner som vill reducera miljöpåverkan från sitt boende, samt byggare som vill lära sig mer om hållbart byg-

gande. Utöver energiprestanda och klimatpåverkan ligger ett stort fokus i projektet också på miljömässigt hållbara materialval (Sundsvalls kommun, 2017).

3.3.4.6 *Stimulansbidrag i Alvesta*

Alvesta kommun vill uppmuntra till klimatmässigt bättre alternativ och kan erbjuda bidrag till dem som väljer att bygga ett passiv- eller plusenergihus. Den som väljer att bygga passivhus eller plusenergihus kan erhålla bidrag för bygglov, nybyggnadskarta, utsättning, eventuell fastighetsbildningskostnad samt tomt till en summa av högst 200 000 kronor. För att erhålla bidraget måste bygghandlingar som visar att byggnaden uppnår kraven för passiv-/plusenergihus enligt Feby 12 uppvisas. Bidrag kan endast erhållas för enfamiljshus och endast vid byggnation på mark som köps från kommunen. Systemet har funnits sedan 2014 (Alvesta, 2014).

3.4 **Område mobilitet och resor**

3.4.1 **Avgränsningar**

Här berörs åtgärder som syftar till att minska miljöpåverkan från trafiken genom hållbara resvanor och fordonsval. I detta ingår exempelvis kollektivtrafik, färre utlandssemestrar och minskat bilåkande, bilpooler, cykelfrämjande åtgärder och infrastruktur.

3.4.2 **Allmänna tendenser**

Resandet ökar generellt sett i samhället. Många svenska kommuner har arbetat med hållbart resande under många år som en del i det kommunala miljö-/klimatarbetet och i många fall kopplat till miljö kvalitetsmålsarbete och miljö kvalitetsnormer kring luftkvalitet. Sedan flera år tillbaka har en förskjutning skett i trafikplaneringen, från fokus på ”hårda insatser till mjuka”, med fokus på mobility management. Mobility management handlar om beteenden inom transportområdet, med syftet att påverka resan innan den har börjat. Även cykeltrenden är tydlig bland svenska kommuner och alltför arbetar med att på olika sätt främja cykeln som färdmedel. Många kommuner arbetar även allt mer aktivt med parkeringsavgifter och parkeringsnormer som ett redskap för att främja hållbar mobilitet.

Enligt den statliga utredning om cirkulär ekonomi (SOU 2017:22) har många kommuner en önskan att främja bilpooler, men då det saknas en definition av vad en bilpool är och lagstöd för att gynna dessa, har kommunerna inte kunnat göra det. Utredning har därför tagit fram ett förslag på lagstadgade kriterier för vad som avses med allmänt tillgängliga bilpoolsfordon. Dessutom föreslås att kommuner ska ges möjlighet att avsätta gatumark som bilpoolspartering, genom lokala trafikföreskrifter.

Många kommuner arbetar aktivt kring lovaktiviteter för barnfamiljer, vilket kan ses som ett sätt att främja ”staycations” eller ”hemestrar” som ett alternativ till miljöpåverkande resor. Dessa initiativ kan i många fall från kommunens sida främst vara en del ett socialt arbete för att möjliggöra aktiva skollov även för mindre resursstarka familjer. Exempel på kommuner som satsar på att uppmuntra hemestring bland invånarna är Örebro, Kinna, Västervik, Sundsvall, Göteborg och Gävle.

3.4.3 **Nätverk och nyckelaktörer**

3.4.3.1 *MMMiS*

Möjligheter med mobility management i samhällsplaneringen (MMMiS) är ett nätverk som startades upp 2012 av Energimyndigheten inom ramen för programmet Uthållig kommun etapp 3. Inom MMMiS har deltagande kommuner haft möjlighet att arbeta med ett antal planeringsprinciper och rekommendationer som tagits fram i tidigare EU-projekt kring mobility management, och koppla dessa till egna planeringsprojekt. De kommuner som deltagit i nätverket är Borås, Eskilstuna, Huddinge, Jönköping, Linköping, Lund, Norrköping, Umeå, Uppsala, Västerås, Örebro och Örnsköldsvik (Energimyndigheten, 2014).

3.4.3.2 *Plattform för Hållbara Städer/Hållbar Stad*

Mobilitetsfrågor, med fokus på mobility management och cykelfrämjande åtgärder, är även en viktig del i det regeringsuppdrag för en plattform för hållbara städer som koordineras av Boverket, i samarbete med Energimyndigheten, Trafikverket, Naturvårdsverket och Tillväxtverket. Regeringsuppdraget påbörjades 2014 och är en fortsättning av uppdraget Delegationen för hållbara städer som avslutades 2012. Plattformen har knutits till det redan existerande forumet Hållbar Stad, som Statens Centrum för Arkitektur och Design (ArkDes) står bakom (Hållbar stad, 2017).

3.4.3.3 *Svenska Cykelstäder*

Föreningen Svenska Cykelstäder bildades 2015 med målet att skapa samverkan och kunskapsutbyte mellan olika kommuner kring cykling. Initiativet kom från bland annat Malmö Stad tillsammans med Svensk Cykling och Cykelfrämjandet. Föreningen bedriver ett nära samarbete med cykelorganisationerna Svensk Cykling och Cykelfrämjandet samt Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI) och Victoria Swedish ICT. Föreningen har kansli i Stockholm och består av kommunerna Skövde, Malmö, Lund, Helsingborg, Halmstad, Göteborg, Linköping, Jönköping, Västerås, Eskilstuna, Stockholm, Uppsala, Gävle, Örebro, Karlstad, Sundsvall, Luleå, Umeå, Karlskrona, Motala, Borås, Varberg och Sollentuna (Svenska Cykelstäder, 2017).

3.4.4 **Goda exempel**

3.4.4.1 *Ändrade resmönster i Uppsala*

I projektet "Spjutspetsar Mobility Management Uppsala" har 15 företag och organisationer undersökt sina medarbetares resvanor och samarbetat för att få fler att resa hållbart. För att förstå hur medarbetarna i de företag som deltog tänkte runt resande och för att identifiera eventuella hinder, genomfördes en resevaneundersökning. Där framkom att nästan alla tycker det är viktigt att resa hållbart i tjänsten, men att fyra av tio tar bilen till jobbet ändå. Utifrån resultatet av undersökningen tog Uppsala kommun fram riktade kommunikationsinsatser som exempelvis skraddarsydda reseplanerare, mötesplanerare, tjänstereseinformation på intranät, biljetter och företagskort. Insatser gjordes också för att uppmuntra fler att ta cykeln till arbetet och i tjänsten, bland annat genom att ta fram kriterier för vad som är en cykelvänlig arbetsplats.

Kommunen tog också fram utmaningen "Hojometern", där medarbetare som bytte ut andra färdmedel mot cykel uppmuntrades med utrustning till sig själva och till cykeln. Ett annat lyckat delprojekt var "Testresenären", där medarbetare som var vanebilister erbjöds gratis busskort i en månad. Omkring 200 personer deltog i projektet och efter perioden svarade hela 85 procent att de kommer att fortsätta resa kollektivt. Projektet delfinansierades av Energimyndigheten, vilket

gjort det möjligt för projektledningen att avsätta tid och resurser till att genomföra projektet. Resultatet visar att man med relativt små medel kan få fler att ställa bilen och resa klimatsmart i tjänsten (Uppsala Klimatprotokoll, 2015).

3.4.4.2 *Smarta resan i Linköping*

I kampanjen Smarta resan arbetar Linköpings kommun med att få bilister att arbetspendla med cykel och kollektivtrafik. Sedan kampanjen startade 2014 har drygt 500 vanebilister utsetts till testresenärer på elcykel och buss i två veckor vardera. Inför kampanjen gjordes en kartläggning där kommunen identifierade åtta olika stadsdelar/förorter där man såg att bilinnehavet samt arbetspendlandet med bil är högt trots att det finns goda förutsättningar att färdas med elcykel och/eller buss (Energimyndigheten, 2016). En utvärdering genomförd av forskare vid Linköpings Universitet visar att merparten av de som lockades att delta som testresenärer var kvinnor och villaägare med hemmavarande barn. Åldersmässigt återfanns merparten i intervallet 35–54 år. Motiven för elcyklisterna att delta i projektet var att *Få bättre hälsa* följt av *Skona Miljön*. För kollektivresenärerna var motiven *Skona miljön*, följt av *Slippa leta parkeringsplats* och *Spara Pengar*. Ytterligare viktiga motiv för elcyklisterna har varit att det var spännande att få testa ny teknik som gör det enklare och bekvämare att arbetspendla med cykel. Utvärderingen som gjordes några månader efter det att testperioden avslutats visade att cirka hälften av testresenärerna fortsatte att åka kollektivt/cykla (Palm, 2015).

3.4.4.3 *Cykelbibliotek*

Flera kommuner har under de senaste åren öppnat så kallade cykelbibliotek med syfte att tillgängliggöra olika slags cyklar för privatpersoner. I Växjö erhöll kommunen ett bidrag på 360 000 kronor från Svenska institutet för projektet BikeLab för att utveckla en form av lättillgängligt lånesystem för olika typer av cyklar. Det kan till exempel handla om att testa en låd- eller elcykel innan man bestämmer sig för att investera i en egen. Projektet kommer att utvärderas med hjälp av Linnéuniversitetet (Växjö kommun, 2016).

I Halmstad öppnade kommunen ett cykelbibliotek i februari 2017 som en del i kommunens strategi för hållbart resande. Cykelbiblioteket lånar ut olika typer av lådcyklar, även med elassistans. Utlåningen är gratis och bokningen sker via ett bokningssystem på kommunens hemsida och cyklarna hämtas och lämnas vid stadens busstation. Cykelbiblioteket startas och drivs med hjälp av finansiering från Naturvårdsverket genom projektet Klimatklivet. Bakgrunden till projektet är behovet av åtgärder som främjar hållbart resande under byggnationen av Halmstads resecentrum etapp 2 då framkomligheten i centrum är begränsad, samt att kommunen i tidigare projekt märkt att möjligheten att under en tid låna en elcykel har skapat ett intresse som gjort att hushållen valt att själva investera i en cykel som underlättar för dem att ändra sina resvanor (Halmstads kommun, 2017).

3.4.4.4 *Utmaning: Hemester i Örebro*

Som en del i projektet Klimatsmart Vardag utlyste Örebro kommun en tävling i ”Hemestring”, sommaren 2016. Medborgare uppmanades att semestra hemma, och istället för att lägga pengar på flygresor göra utflykter i närmiljön. Deltagarna i utmaningen skickade bilder på de bästa guld-kornen i sin närmiljö och sådant som de upplevt under sin hemester. Den bild som fångat känslan bäst av att hemestra vann ett pris bestående av en långhelg i en stuga i ett närbeläget naturreservat (Örebro, 2016).

3.4.4.5 *Cykelvänlig snöröjning i Karlskoga*

Karlskoga var först ut med ”jämfäställd snöröjning”, som i korthet innebär att gång- och cykelvägar har förtur framför bilvägar. Tidigare prioriterades ringleder och bilvägar och då forskning visar att män kör bil i betydligt större utsträckning än kvinnor som oftare går, cyklar och åker kollektivt, blev det tydligt att denna grupp missgynnades av den tidigare ordningen. Den jämfäställda snöröjningen gynnar också miljön och på senare tid har många andra kommuner tagit efter detta koncept – både utifrån ett jämfäställdhets- och miljöperspektiv.

3.4.4.6 *Cykelvänliga arbetsplatser i flera kommuner*

Flera svenska kommuner har tagit fram koncept för ”Cykelvänliga arbetsplatser”. Utmärkelsen är ett sätt att uppmuntra och sporra arbetsgivare och arbetsplatser som i sin tur uppmuntrar och underlättar för sina anställda att cykla till jobbet, samt att stimulera fler till att erbjuda bra förutsättningar som motiverar till cykling. Vanligen tas ett antal kriterier fram som avgör arbetsplatsens ”cykelvänlighet”. Kriterierna handlar om sådant som kan underlätta cyklandet för anställda, till exempel att kunna erbjuda möjlighet att duscha och byta om, säkra cykelparkeringar, tjänstecyklar med mera. Arbetsplatser som uppfyller ett visst på förhand bestämt antal av dessa kriterier får utmärkelsen ”Cykelvänlig arbetsplats” och belönas med ära och en dekal som kan användas i marknadsföringssyfte. I flera kommuner tävlar de arbetsplatser som uppnår flest kriterier även om titeln kommunens cykelvänligaste arbetsplats. I Växjö kommun presenteras årligen vinnaren av denna titel i en helsidesannons i dagspressen (Växjö, 2017). Andra kommuner som arbetar med denna utmärkelse är Göteborg, Uppsala, Sundsvall, Halmstad samt Gävleborgsregionen.

3.4.4.7 *CykelAccess i Västerås*

I samarbete med det sociala företaget CykelAccess samlar Mimer in övergivna cyklar från bostadsområden för upprustning och försäljning till dem som bor inom bolaget. Åtgärden genomförs i samarbete med det kommunala avfallsbolaget Vafab Miljö och minskar behovet av att skrota cyklar, samtidigt som fler boende får möjlighet att cykla genom att de kan köpa cyklar till överkomliga priser.

3.5 **Område livsmedel**

3.5.1 **Avgränsningar**

Här avhandlas insatser och åtgärder för att minska miljöpåverkan från konsumtion av livsmedel samt för att minska genererandet av onödigt matavfall (matsvinn). Då det finns få exempel på hur kommuner arbetar med dessa frågor direkt mot slutkonsumenter, berörs även en del åtgärder inom den offentliga verksamheten (det vill säga inom förskolor, skolor och äldreomsorg), som har som tydligt syfte att påverka även privata konsumtionsmönster.

3.5.2 **Allmänna tendenser**

Många kommuner och kommunala bostadsbolag har under senare tid satsat på att underlätta odling i stadsmiljö. Från bostadsbolagens sida är detta ofta kopplat till sociala värden snarare än miljömässiga. Det är inte heller troligt att det som produceras i staden ännu ersätter några större mängder mat som producerats på ett mer konventionellt sätt. Stadsodling skulle dock kunna skapa en större förståelse kring matproduktion generellt och miljöeffekter kopplade till dessa specifikt, och därmed indirekt leda till mer hållbar konsumtion, sett även ur miljösynpunkt.

Stadsodling sker även på kolonilotter och odlingslotter, det vill säga på kommunal mark som arrenderas av privatpersoner. Kommuner har därmed en viktig roll i sin prioritering av markanvändning, där den kan välja att möjliggöra denna typ av verksamhet eller ej.

Andelsjordbruk (Community Supported Agriculture – CSA) är en växande trend, med fokus på att jordbruket utförs som ett partnerskap mellan konsument och lantbrukare. Flera CSA-initiativ har skapats i Sverige under senare år. I de flesta fall handlar det om privatpersoner som engagerar sig i specifika producenter genom långtidskontrakt eller liknande. Det finns dock exempel på kommuner som engagerar sig i CSA genom sin offentliga upphandling, vilket kan bidra till ökad efterfrågan och indirekt öka utbudet av lokalproducerade livsmedel även för privatkonsumtion.

Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Livsmedelverket fick 2013 ett gemensamt regeringsuppdrag med fokus på att kartlägga matsvinn inom olika delar av livsmedelskedjan samt att sprida kunskap av goda exempel på åtgärder för att minska matsvinnet. Uppdraget redovisades 2015 och ledde till ett ökat fokus på matsvinn inom många svenska kommuner. Att reducera mängden mat som slängs i onödan har uppmärksammats av flera kommuner under de senaste åren. Flera kommuner har arbetat aktivt i projektform med att minska matsvinnet i den offentliga måltiden (främst på skolor och förskolor). Detta skulle kunna få effekter även på det privata konsumtionsmönstret.

3.5.3 Nätverk och nyckelaktörer

3.5.3.1 SaMMa

Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Livsmedelverket är fortsatt de myndigheter som leder frågor kring matsvinn. De har fått ett nytt uppdrag med syfte att ta fram en handlingsplan för minskat matavfall. Naturvårdsverket är sammankallande myndighet bakom nätverket SaMMa, som består av forskare, kommuner och företag. Deltagarna träffas tre gånger per år och har ett aktivt mejlnätverk. Fokus ligger på informationsspridning. SaMMa är även referensgrupp till den strategi som tas fram i den nya avfallsplanen.

3.5.3.2 Avfall Sverige – Europa Minskar Avfallet

Även Avfall Sverige har arbetat mycket med matavfallsfrågan. De driver varje år kampanjen ”Europa minskar avfallet”. År 2014 var matavfall fokus för de åtgärder som gjordes, vilket också bidragit till ökat engagemang i matsvinnfrågan bland svenska kommuner.

3.5.3.3 Nätverk stadsodling

Ett nationellt nätverk för stadsodlare finns genom *Facebook-gruppen Stadsodling i Sverige*. Där ingår både personer som arbetar inom kommunala verksamheter (bostadsbolag eller kommunala förvaltningar), privata företag (trädgårdskonsulter med fokus på urbanodling) samt ideella organisationer som arbetar med stadsodling. Även *Koloniträdgårdsförbundet* är ett viktigt nätverk i sammanhanget, som organiserar personer som utnyttjar kommunal mark för livsmedelsproduktion.

3.5.4 Goda exempel

3.5.4.1 *Gröna Mimer*

Gröna Mimer är ett initiativ av det kommunala bostadsbolaget Mimer i Västerås. Som boende inom Mimer har man möjlighet att få odlingslåda som kan skötas tillsammans med grannarna. Mimer står för kostnader för frön, redskap, jord och annat som behövs för rabatterna. Som Gröna Mimerdeltagare får man även inbjudningar till resor, studiebesök, kurser och föreläsningar. Projektet koordineras av en trädgårdsmästare anställd av bostadsbolaget.

3.5.4.2 *Gästrike återvinnare – Tänk före*

Under 2011 drev det kommunala avfallsbolaget Gästrikre återvinnare kampanjen ”Tänk före”, med bland annat en webbplats och tv-reklam för att minska hushållens matsvinn. Budskapet i kampanjen var ”släpp datumnojan, lukta och smaka i stället” och ”Tänk före” anspelar på bäst-före-datumet på livsmedel. Kommunalförbundet var även på plats i mataffärerna under en vecka med en tipsrunda och gav goda råd till kunderna om vad man kan göra för att slänga så lite mat som möjligt. Bolaget kopplade även kampanjen till en bostadsmässa i regionen, där kändisar användes för att ge spridning åt budskapet. Detta gav stor uppmärksamhet åt kampanjen, med många besökare på webben (Gästrikre Återvinnare, 2011).

3.5.4.3 *Södertälje kommun – MatLust*

Södertälje kommun använder sedan många år de offentliga måltiderna som verktyg för hållbar utveckling. I juni 2017 direktupphandlade kommunen andelar i odlingskooperativet Under Tallarna i Järna med syfte att främja en hållbar livsmedelsförsörjning och att visa andra offentliga aktörer att det går att upphandla lokalproducerad mat. Satsningen sker inom ramen för det femåriga EU-projektet MatLust vars syfte är att stärka tillväxt och hållbarhet inom livsmedelsnäringen i Stockholmsregionen (MatLust, 2017).

3.5.4.4 *Gröna veckan i Örebro kommun*

I oktober 2015 lanserade Örebro kommuns projekt Klimatsmart vardag utmaningen Gröna veckan. Örebro kommun har i flera år arbetat med att minska köttkonsumtionen inom de egna köken genom konceptet Smartare mat. Genom Gröna veckan vände man sig direkt till invånarna, och specifikt personer som äter kött flera gånger i veckan men som är intresserade av att testa något nytt. Genom att anmäla sig till utmaningen via kommunens hemsida fick deltagarna tips, inspiration och recept för sju vegetariska dagar, samt chansen att vinna en vegetarisk matkasse. Utmaningen löpte under hela oktober månad (Örebro kommun, 2015). Någon uppföljning av hur många som valt att äta mer vegetariskt efter det att utmaningen avslutades har inte genomförts, men initiativet uppmärksammades bland annat i lokalpressen (Totally Örebro, 2014).

3.5.4.5 *Släng inte maten, Konsumentföreningen Stockholm*

Konsumentföreningen Stockholm har i många år arbetat med frågan kring matsvinn riktat mot konsumenter. De har en hemsida samt en guide som innehåller tips om hur man ska förvara mat för längre hållbarhet, resttips, information om bäst före datum med mera. (Konsumentföreningen Stockholm, 2017)

3.6 Område varor

3.6.1 Avgränsningar

Inom detta område avhandlas hushållens konsumtion av varor så som textilier, elektronik, möbler, hygienprodukter med mera. Här avhandlas även förebyggande av avfall från hushåll och åtgärder som leder till att minska konsumtionen av varor, genom att istället välja olika typer av tjänster. Prevention av matavfall avhandlas dock i avsnitt 3.5. och delningstjänster av cyklar tas dock upp i avsnitt 3.4.

3.6.2 Allmänna tendenser

Sedan några år tillbaka har begreppet ”cirkulär ekonomi” blivit allt mer flitigt använt, även bland kommuner. Detta kan vara kopplat till samtliga områden som berörs i denna studie, men kanske framför allt området varor. Många kommuner har även mer aktivt börjat arbeta med kemikaliefrågor under senare år. I många fall tar detta arbete utgångspunkt i så kallade ”giftfria förskolor”. Många kommuner har även tagit fram kommunala kemikalieplaner för att på ett mer strukturerat sätt arbeta med denna fråga – både inom den egna organisationen (ofta med fokus på upphandling) men även gentemot medborgarna. Enligt Miljötillsynsförordningen har kommunen tillsynsansvar gentemot handelns försäljning av svensktillverkade varor, kemiska produkter och bekämpningsmedel.

Utlåning av annat än böcker är en allmän trend, där flera kommuner är aktiva genom att till exempel upplåta lokaler för utlåning i samarbete med andra aktörer. Det finns även flera exempel på kommuner som på olika sätt uppmuntrar till minskad konsumtion av varor generellt sett, genom att uppmuntra till att överväga om funktionen som erhålls genom en nyproducerad vara kan uppnås genom att återanvända, hyra eller låna.

Kopplingen mellan begreppet cirkulär ekonomi och avfallsprevention är på många sätt stark och många av de åtgärder som olika kommuner själva talar om inom ramen för detta begrepp är sådana som syftar till att öka återanvändning genom att stimulera second hand och återbruk, där använda varor byter ägare, ibland efter mindre reparationer. Sedan ett antal år tillbaka ska kommuner också redovisa insatser som syftar till avfallsförebyggande i sin avfallsplan. Det finns dock en osäkerhet kring kommunens roll och finansieringsmöjligheter av detta arbete. I den nyligen presenterade statliga utredning om cirkulär ekonomi (SOU 2017:22) föreslås att kommunens avfallsförebyggande roll ska förtydligas, att kommunerna ska informera kommuninvånarna om hur de kan vidta avfallsförebyggande åtgärder och vidta åtgärder för att underlätta för hushåll att minska mängden avfall. Enligt förslaget ska kommunerna kunna finansiera åtgärder för att förebygga hushållsavfall med hjälp av renhållningsavgiften.

3.6.3 Nätverk och nyckelaktörer

3.6.3.1 Avfall Sverige

Avfall Sverige arbetar direkt och indirekt på olika sätt med hållbar konsumtion. En viktig uppgift är att stötta och inspirera kommunerna i deras arbete med att förebygga avfall och att öka återanvändningen av produkter. Ett exempel är kampanjen ”Miljönär”, en kampanj som kan användas av kommuner för att inspirera till hållbar konsumtion. Kampanjen riktar sig till konsumenter med budskapet att de kan bli rika genom att laga, låna och återanvända, samtidigt som miljön

tjänar på detta. Utmärkelsen Miljönärvänlig kan erhållas av företag och organisationer som på olika sätt erbjuder konsumtionsval som leder till minskad miljöpåverkan genom återanvändning, låning, reparation och så vidare. På Miljönärs webbplats kan konsumenter hitta miljönärvänliga aktörer i hela landet. Utöver detta får Miljönärvänliga aktörer stöd genom kampanjmaterial, dekalerna samt tips och råd.

En annan kampanj är ”Europa minskar avfallet” där Avfall Sverige är svensk koordinatör. Genom sin hemsida sprider de tips och idéer till kommuner och kommunala bolag kring hur de kan engagera sig och skapa aktiviteter denna vecka som bidrar till minskade avfallsmängder.

Inom Avfall Sverige finns en arbetsgrupp med fokus på förebyggande. Arbetsgruppen består av medlemmar från Gästrikre återvinnare, Stockholms stad, Värmdö kommun, Göteborgsregionens kommunalförbund, Kretslopp & Vatten (Göteborgs stad), NSR (Helsingborg), Närab (Klippan), Sigtuna Vatten & Renhållning, VA Syd (Malmö) och Skellefteå kommun. Dessa bolag/kommuner är även några av de som kommit längst med arbetet i denna fråga. Arbetsgruppen ansvarar för att driva och utveckla frågan om att förebygga avfall genom att exempelvis granska projektansökningar med fokus på förebyggande åtgärder och därmed indirekt hållbar konsumtion. Ett nätverk inom organisationen arbetar även specifikt med förebyggande frågor. I nätverket deltar drygt 110 kommuner eller andra organisationer från hela landet och fokus ligger på informations spridning och erfarenhetsutbyte.

Avfall Sverige deltar även i ett regionalt nätverk med fokus på avfallsförebyggande, organiserat av Hållbar Utveckling Skåne (HUT Skåne) (Lindskog, 2017).

3.6.3.2 *Kommunnätverket för en giftfri vardag*

Kommunnätverket för en giftfri vardag koordineras av Kemikalieinspektionen (KEMI) och har sin utgångspunkt i ett regeringsuppdrag från 2015. Nätverket fyller en viktig funktion kring erfarenhetsutbyte – kanske främst för mindre kommuner, som har mindre resurser för att ta fram strategier med mera. Idag deltar 138 kommuner. Deltagarna får tillgång till ett webforum och fysiska möten anordnas några gånger per år. Nätverket anordnar under 2017–2018 en upphandlingssturné över landet i samarbete med Upphandlingsmyndigheten och SKL (Dahl, 2017).

3.6.3.3 *Naturskyddsföreningen – Handla Miljövänligt*

Naturskyddsföreningen är en av Sveriges största ideella föreningar. Under lång tid har deras nätverk ”Handla Miljövänligt” tipsat konsumenter om hur de kan handla mer miljövänligt. De driver även årliga kampanjer med detta tema – i många fall i samarbete med kommuner. Naturskyddsföreningen arbetar även mycket med kemikaliefrågan. Många kommuner som har någon typ av konsumentinformation kring miljömässiga val vid privatkonsumtion hänvisar också till Naturskyddsföreningens rekommendationer.

3.6.3.4 *Naturvårdsverket – kommande nätverk*

Som en del i Naturvårdsverkets avfallsförebyggande program kommer ett nätverk med fokus på textilavfall att bildas inom kort, liknande det som redan idag finns med fokus på matsvinn (SaMMA) (Jonsson, 2017).

3.6.4 Goda exempel

3.6.4.1 *Rebuy*

Under parollen ”Tänk nytt. Tänk begagnat!” har butiken Rebuy etablerat sig i Umeå. Affärsidén går ut på att privatpersoner kan hyra bås i den 1 000 kvadratmeter stora butikslokalen. I båsen ställs kläder och prylar ut till försäljning till andra privatpersoner. Försäljarna betalar en månadshyra och får varje månad försäljningsvärdet (minus två kronor per såld produkt i administrationsavgift) på sitt konto. Företaget har inte fått något direkt ekonomiskt stöd från kommunen för att upprätta sin verksamhet, men marknadsförs genom att verksamheten har tilldelats Miljönär-status (Gidlöf, 2017).

3.6.4.2 *Retoy*

Flertal kommuner och kommunala bolag är samarbetspartners (Malmö Stad, VA SYD, Helsingborgs Hem, Göteborgs Stad, Stockholms Stad, NSR, SYSAV, Jönköpings kommun, Lerums kommun, Stockholm Vatten och Helsingborgs Stad). Detta innebär att de stöttar organisationen ekonomiskt och att organisationen anordnar events i kommunerna där leksaker kan byta ägare. Retoy-kitet för kommuner är ett koncept där Retoy organiserar och genomför leksaksbytesaktiviteter på ett flertal förskolor i en kommun. Enligt Retoy samarbetar flera kommuner (bland annat Malmö Stad, Göteborgs Stad, Helsingborgs Stad, Jönköpings kommun och Stockholms Stad genom Stockholm Vatten) med organisationen som en del i sin klimat- eller kemikaliestrategi (RETOY, 2017).

3.6.4.3 *Pop-up bibliotek*

I tider av ökat fokus på delnings- och låningskoncept har också många kommunala bibliotek utvecklat sin verksamhet till att vara mer uppsökande. Under sommaren 2017 använde sig Umeå bibliotek av ett pop-up bibliotek på cykel för att kunna låna ut böcker och ljudböcker på platser där folk samlas för att koppla av i solen. Även Gnesta och Lunds kommun har arbetet med liknande koncept. I vissa fall finns även annat till utlån, så som brädspel och mobilladdare (Minibibliotek.se, 2017).

3.6.4.4 *Miljönär i Västerbotten*

Miljönär i Västerbotten genomfördes som en aktivitet under ”Europa minskar avfallet” 2016 och bestod i en kortfilmstävling för målgruppen 14–30 år. Filmerna skulle på högst en minut visa på smarta sätt att laga, låna eller återanvända istället för att slänga. Syftet var att engagera unga och samtidigt ta fram material med ett kort budskap som är lätt att ta till sig och som passar väl för spridning på sociala medier. Tävlingen organiserades av flera kommuner i Västerbotten, bland annat Skellefteå, Umeå, Lycksele och Vännäs kommuner. En jury bestående av både filmare och avfallskommunikatörer utsåg vinnaren av tävlingen. Den vinnande filmen har sedan använts i kommunikation kring avfallsprevention i regionen (Region Västerbotten, 2016).

3.6.4.5 *Minimeringsmästarna, Göteborgsregionens kommunalförbund*

Minimeringsmästarna koordineras av Göteborgsregionen med stöd av Västra Götalandsregionen. Minimeringsmästarna handlar om att deltagarna försöker minska sina avfallsmängder under ett års tid. Deltagarna får inspiration via cirka sex träffar och utmaningar med olika teman genom året, bland annat en månads köpstopp. De teman som berörts är bland annat textilier, kemikalier, konsumtion och matsvinn. Deltagarna uppmuntras att blogga om sina upplevelser och tan-

ken är att detta även ska inspirera andra. I den första omgången av Minimeringsmästarna som utvärderades av Borås Högskola lyckades deltagarna bland annat minska sina avfallsmängder med cirka 50 procent och fortsatte sitt avfallsminskande beteende även efter kampanjen. Deltagarna påverkade även i hög grad sina närstående och kollegor. Det var främst miljöinspirerade deltagare som deltog. I 2017 års upplaga deltar Ale kommun, Borås Energi och Miljö, Bostadsbolaget och Kretslopp och vatten (Göteborg), Härryda kommun, Kungsbacka kommun, Kungälv kommun, Lerums kommun, Marks kommun och Svenljunga kommun. Projektet har också spridits vidare till Nyköping och Trosa. (Minimeringsmästarna, 2017).

3.6.4.6 *Räkna till 10, Göteborgsregionens kommunalförbund*

Räkna till 10 är en kampanj som lanserat 10-metoden där medborgare uppmanas att stanna upp i 10 sekunder och funderar över om de kan köpa begagnat, låna eller laga istället för att köpa nytt eller slänga innan de bestämmer sig för hur de ska göra. Bakom kampanjen står 13 kommuner i Göteborgsregionen som har en gemensam avfallsplan: Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö. Kampanjen Räkna till 10 ingår som aktivitet för att uppnå målet med att minska avfallet, hålla med resurser samt minska miljöpåverkan och giftspridning från avfall (Räkna till 10, 2017).

3.6.4.7 *Koll på Konsumtion i Falun*

Koll på Konsumtion är ett initiativ av Falu kommun med syfte att underlätta för medborgare att konsumera på ett hållbart sätt – ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Projektet är en del i strategin för att realisera kommunens miljömål till 2020, där konsumtion bland medborgare och hållbart företagande ingår. Projektledaren är anställd vid kommunen och projektet drivs med interna medel motsvarande 60–70 procent av en heltidstjänst. Ofta arbetar kommunen utifrån ett tema som till exempel minskat matsvinn, kemikalier i barns vardag, kläder och textilier. De senaste åren har fokus varit på återbruk med bland annat Återbruksfesten, ett evenemang med fokus på att minska avfallsmängderna. Det är en heldag med en rad olika aktiviteter och olika aktörer visar upp och säljer återbrukade varor, ”Prova på”-aktiviteter och modeshower med återvunnet och re-designat material har varit uppskattade inslag. Kommunen bedriver även ett nära samarbete med handeln i staden kring hållbarhetsfrågor, med det uttalade målet att göra Falun känt för hållbara tjänster och produkter. Årligen arrangeras en vecka för hållbar handel i Falun för att visa på det som redan finns och inspirera till ett bredare utbud av hållbara produkter och tjänster i staden. Årligen arrangeras en vecka för hållbar handel i Falun för att visa på det som redan finns och inspirera till ett bredare utbud av hållbara produkter och tjänster i staden. I samband med veckan för hållbar handel har Falu kommun, Folkuniversitetet och Naturskyddsföreningen bidragit med informationsinsatser. Kommunen har också tagit fram en karta som ska guida besökare under hela året till butiker med hållbara erbjudanden (Falun, 2017). Koll på konsumtion berör många olika typer av konsumtion. Enligt projektledaren kan det vara svårt att kommunicera med medborgare om längre flygresor, då detta kan uppfattas som en ”rättighet” under långa mörka vintrar eller regniga somrar. Ett annat område där det finns en polariserad debatt är fördelningen av utrymmet i staden mellan bilar och cyklar, kopplat till en stor tilltro till bilens roll för en livskraftig centrumhandel (Sundin, 2017).

3.6.4.8 *Framtidsstigen*

Framtidsstigen är en webbplats framtagen av Lunds kommun i samarbete med Lunds Renhållningsverk (LRV). *Framtidsstigen har tagits fram som en guide för konsumenter kring ett sätt*

att tänka som gör det lättare att börja handla mer hållbart. På Framtidsstigen länkar kommunen/LRV till fördjupningar inom olika ämnen. Hemsidan gör inga anspråk på att vara komplett, utan ”vill vara en ingång till ett sätt att tänka som gör det lättare att byta vanor”. Den är uppbyggd utifrån de fyra stegen Övervägande, Inköp, Konsumtion och Avyttring. Inom varje område finns tips och idéer som kan bidra till miljömässigt hållbar konsumtion, exempelvis tips på tjänster som kan ersätta vissa varor, var konsumenter hittar begagnade varor, hur man kan vårda det man har så att det håller längre, energispartips och hur saker kan repareras eller återvinnas (Framtidsstigen, 2017).

4 Resultat – Steg 2

Här sammanställs den viktigaste informationen från de djupintervjuer som genomförts med respektive aktör, utifrån de rubriker som använts vid intervjutillfället. Direkta citat sätts inom citationstecken. I övrigt sammanfattas svaren med författarnas egna ord.

4.1 Örebro kommun

Intervju med Thomas Giege, energi- och klimatrådgivare, Avdelningen kommunikation och samhällsutveckling, Kommunstyrelseförvaltningen, Örebro kommun, juni 2017.

Projektet ”Klimatsmart vardag” inleddes 2014 med syfte att underlätta klimatsmart leverne för allmänheten i Örebros kommun, med kommunens energi- och klimatrådgivare som projektledare². Projektet är baserat på ett antal utmaningar, till exempel att cykla mer, äta mer vegetariskt, fira en hållbar jul, ”hemestra” eller hitta energitjuvar i hemmet. Kommunen har avsatt 300 000 kronor per år för att täcka omkostnader för projektet, medan lönekostnaden för projektledaren täcks genom att projektet ingår i energi- och klimatrådgivarens tjänst. Målet är att genomföra tio aktiviteter per år, vilket man inte lyckats med ännu på grund av personalomsättning. Alla aktiviteter följs upp genom att antalet deltagare registreras. Alla deltagare förbinder sig även att göra en utvärdering genom en enkät. Där efterfrågas information om varför personen i fråga deltagit och förslag på förbättringsåtgärder. Antalet deltagare i utmaningarna ligger mellan 50–100 personer, vilket Thomas Giege tycker är en rimlig nivå.

Projektet tillkom genom ett politiskt beslut och har fått nya pengar varje år för att fortsätta arbetet. Örebro kommun har kommit högt i rankinglistor kring miljöåtgärder. Enligt Thomas Giege sporrar denna typ av ranking politikerna och gör det enklare att få resurser för aktiviteter. Flera partier i kommunen driver att kommunen ska engagera sig i klimatfrågan och arbeta proaktivt kring detta, enligt Thomas Giege. Det visar att kommunen anser sig ha ett brett uppdrag inom klimatområdet.

En framgångsfaktor för projektet är att det är mycket konkret och avgränsat i tid, vilket kan vara attraktivt för att privatpersoner ska känna att de gör något. En annan framgångsfaktor är att projektet är en del av åtgärdsplanen i kommunens klimatstrategi, som är ett levande dokument som följs upp varje år och uppdateras vartannat år. Projektet är en del i strategin för att uppnå kommunens mål på klimatområdet och strategin är därför drivande för arbetet. Enligt Thomas Giege är det mycket viktigt att åtaganden finns skriftligt med tydliga målsättningar och att någon efterfrågar resultaten genom regelbunden uppföljning. Detta är en förutsättning för att det ska hända något och för att resurser allokeras till att utföra arbetet. Det finns även ett stort driv och engagemang bland tjänstemännen i kommunen.

Den största utmaningen i projektet har varit att nå ut i mediebruset. Man har satsat mycket på sociala medier och den kommunala hemsidan, snarare än traditionell annonsering. Thomas Gieges erfarenhet är att personliga möten är viktiga för att skapa engagemang – men dessa kan

² Thomas Giege är energi- och klimatrådgivare i kommunen och projektledare för Klimatsmart Vardag sedan mars 2017. Tidigare hade en person från enheten för hållbar utveckling inom kommunen denna tjänst.

vara svåra att få till då man inte bara vill engagera och nå ut till redan frälsta. En stor utmaning är att komma på bra utmaningar som engagerar och som ligger rätt i tiden. Thomas Gieges känsla är att intresset för att inte konsumera alls ökar. Detta var fokus i utmaningen ”Köpfri månad” en av de första utmaningarna när projektet Klimatsmart vardag drog igång. Utmaningen bestod i två nivåer där allmänheten utmanades att inte köpa några saker alls (nivå 1) eller några nyproducerade saker (2) (i båda fallen mat undantaget) under en månad. Istället förordades byteshandel, pimpning av gamla möbler, låna böcker på biblioteket, låna verktyg av varandra, rensa garderoben och lämna bort kläder du inte använder, anordna en ”bytesbokhylla” på jobbet, ge bort presentkort på hemlagad middag eller massage i present med mera. Utmaningen visade sig vara känslig och ledde till skrivelser både i lokal och nationell press. Handlarna i kommunen blev upprörda, Svenskt Näringsliv uttalade sig mot initiativet och det ledde till en diskussion om minskade arbetstillfällen.

Örebro kommun deltar i Klimatkommunerna, vilket skapar möjlighet till erfarenhetsutbyte med mera. Nyligen deltog även Örebro kommun i en ansökan till Mistra för att genomföra ett projekt kopplat till hållbar konsumtion i samarbete med Örebro universitet, KTH och IVL, men projektet fick avslag från denna finansör.

4.2 Västerås kommun

Intervju med Zandra Camber, energi- och klimatrådgivare, Västerås kommun, juni 2017.

Västerås kommun fattade för drygt fem år sedan ett beslut om att kommunen ska arbeta utåtriktat med energi- och klimatrådgivning. Sedan dess arbetar två personer på heltid med klimat- och energirådgivning riktat mot privatpersoner, organisationer samt små- och medelstora företag. Energi- och klimatrådgivarna finns på plats på olika evenemang med koppling till staden och kommunala bolag. Dessutom anordnas drop in-rådgivning på bibliotek och bomässor med mera.

Att kunna arbeta två personer på heltid med dessa frågor gör att det blir mer fokus. I många andra kommuner delas dessa tjänster med uppgifter som till exempel myndighetsutövning, vilket oftast prioriteras. I Västerås finns istället möjlighet för långsiktig planering av rådgivarnas aktiviteter och förutsättningar att koppla dessa till det kommunala klimatprogrammets prioriteringar. Det möjliggör även långsiktiga samarbeten med bostadsbolag, energibolag, avfallsbolag och trafikbolag. Energirådgivarna samarbetar i ett aktivt nätverk med operativa delar av dessa verksamheter och planerar och utför många aktiviteter tillsammans vilket ses som en framgångsfaktor. Zandra Cambers känsla är även att det finns stora politiska ambitioner inom miljö- och klimatområdet inom Västerås kommun vilket underlättar arbetet.

Kostnaden för rådgivarna täcks numer helt av Energimyndigheten. Förordningen styr också verksamheten något, till exempel måste ett visst antal timmar läggas på att uppmärksamma solel för villaägare och uppmuntra till investeringar. Detta görs bland annat genom tre seminarier på detta tema under 2017. Mål sätts upp på kort sikt genom den årliga verksamhetsplanen. Dessa är ofta kvantifierbara, till exempel arrangera ett visst antal evenemang, göra ett visst antal besök inom olika verksamheter, och är lätta att följa upp och utvärdera. Det är dock svårare att utvärdera vad detta faktiskt leder till.

Zandra Camber uppfattar energi- och klimatrådgivarnas mandat som svagt. ”Vi kan hjälpa tillsynen men inte mer. Mycket skulle kunna göras kopplat till bygglov. Idag sker ofta ingen uppföljning av de beräkningar av byggnadens energiförbrukning som lämnats in som en del i bygglovet. Om en uppföljning görs och visar att man inte klarade kraven finns inga sanktioner kopplade till avvikelser, eller krav på att ta fram en plan för förbättringsåtgärder”. Zandra Camber menar även att myndigheter som Boverket skulle kunna ha en mycket viktig roll i att sammanställa resultat från utvärderingar och föra statistik. På liknande sätt finns möjlighet till att ytterligare vässa kraven kring energianvändningen inom företag vid företagstillsyn.

En annan utmaning är att rådgivarna är relativt okända för allmänheten. Det är svårt att nå ut i mediebruset och rådgivarna har därför länge arbetat mycket för att synliggöra sig gentemot allmänhet och företag/organisationer. När de väl kommer i kontakt med allmänhet och företag/organisationer är responsen ofta mycket positiv. Istället för att lägga tid på att försöka synas, börjar de på senare tid tänka om och funderar istället på att påverka med osynliga medel genom nudging. ”Det vi vill åstadkomma är samhällsförändring och att folk gör rätt. Då behöver de inte känna till oss och att vi hjälpte dem att göra rätt”, menar Zandra Camber.

Energi- och klimatrådgivarna i Västerås kommun är mycket aktiva i det regionala energikon-torets nätverk (Mälardalen/Gotland). Nätverket erbjuder fortbildning och erfarenhetsutbyte och är en länk till Energimyndigheten och det nationella planet. På nationell nivå finns utrymme för ökat nätverkande kring beteendepåverkan och nudging. Zandra Camber tror att Energimyndig-hetens justering av resursallokering till energi- och klimatrådgivning har lett till en omvänd Robin Hood-effekt, vilket slagit hårt mot små kommuner och skapat dålig stämning i regionala nätverk. ”Tanken bakom justeringen var nog god, då det handlat om att samordna resurser till kommuner som bedriver ett aktivt arbete, men den har fått en del tråkiga effekter, även om den gynnat Västerås kommuns arbete inom detta område”.

4.3 Sala Heby Energi (SHE)

Intervju med Tommy Jönsson, värmeschef, Sala Heby Energi (SHE), juni 2017.

Sala Heby Energi (SHE) är ett litet kommunalt energibolag som under 1990-talet började en omställning från kol till förnybara bränslen, och sedan 2010 producerar 100 procent förnybar energiproduktion genom en övergång till träpellets, träflis och bioolja. År 2000 fick bolaget nya ägardirektiv som gjorde att det satsade på att bygga ut fjärrvärmens även utanför Sala tätort till att omfatta hela kommunerna Sala och Heby.

Sedan 2009 har bolaget enbart rörligt pris på el och fjärrvärme (det vill säga inga fasta avgifter tillämpas) för att skapa incitament för kunder att minska sin energikonsumtion. Samtidigt startade SHE ett dotterbolag med fokus på energieffektiviseringstjänster. Trots att man tidigare arbetat med detta fick bolagsformen effekten att ett antal personer fick ökad möjlighet att fokusera på utveckling av denna typ av tjänster.

Sedan några år tillbaka tillämpas även en effekttaxa som elnätstaxa med syfte att minska belastningen på nätet under peak-tider (normal dagtid under vinterhalvåret). Bolaget tog i samband med detta fram en informationssida där kunden kan följa både förbrukning av el och fjärrvärme,

samt hur de ligger till effektmässigt. Taxan skapar möjligheter för kunden att påverka sin energikostnad.

Företaget är initiativtagare och delägare i en ekonomisk solelsförening, där främst privatpersoner men även företag och organisationer ingår. Föreningen bygger upp ett antal solcellsanläggningar och säljer elen till SHE. Ägandeskapet är en långsiktig investering där intäkterna används för att bygga fler anläggningar. Modellen möjliggör för lägenhetsboende att äga solceller på samma villkor som villaägare. Kunder kan teckna avtal på el från föreningen specifikt för att stödja detta lokala initiativ, till en något högre kostnad än det normala elpriset. Denna affärsmodell planerar bolaget att använda även på andra håll i landet där man hittar intresserade samarbetspartners.

SHE samarbetar också med Energifabriken i Sverige AB för att bygga HVO-tankställen som alternativ till diesel och har tidigare samarbetat med det regionala bussbolaget, Sala kommun och avfallsbolaget Vafab kring en biogasmack i Sala som är öppen för både allmänhet och offentliga användare. SHE har också bidragit till att ett antal elladdningsplatser har uppförts i Sala och inom kort även i Heby kommun.

Insatserna följs upp genom kortsiktiga och långsiktiga målsättningar. På området solceller tycks årets målsättning för produktion nås redan i juni månad 2017.

Många av initiativen till aktiviteterna ovan har kommit ifrån bolagets tidigare VD som var mycket drivande generellt i miljöfrågor inom kommunen. Andra framgångsfaktorer är en positiv styrelse och kommunledning, goda samarbeten med andra kommunala och privata aktörer och att bolaget är litet vilket möjliggör en nära kontakt med allmänheten. Många kommuninvånare har också engagerat sig i lokal energiproduktion.

Utöver det vinstintresse som ska ligga i företagets verksamhet är det tydligt att bolaget har ett samhällsansvar. ”Vi kommer att göra mer än bara ekonomiska resultat”, menar Tommy Jönsson. I vissa situationer har intressenter haft funderingar kring om bolaget konkurrerar med det privata, till exempel inom området energideklarationer. I övrigt ser bolaget inga direkta hinder för att arbeta proaktivt inom dessa frågor, utan att man kan komma långt med kreativitet och samarbeten som möjliggör affärsmodeller som är lönsamma både ekonomiskt och miljömässigt.

Bolaget är engagerat i Energiföretagen i Sverige och kommer att öka sina kontaktytor med denna organisation framöver då det är en viktig länk till andra bolag och beslutsfattare på nationell nivå. Det finns utrymme för ökad kunskapsuppbyggnad kring metoder för avläsning av förbrukning och kostnader och kopplingen mellan detta och beteendepåverkan. SHE har samarbetat med Uppsala universitet men ser utrymme för Konsumentverket att ta en roll i att sprida kunskap på detta område.

4.4 Umeå parkering AB (UPAB)

Intervju med Frida Sandén, hållbarhetschef, UPAP och Elin Pietroni, vd, UPAB, juni respektive augusti 2017.

Sedan 2012 har Umeå kommun och det kommunala parkeringsbolaget UPAB arbetat med så kallade gröna parkeringsköp för arbetsplatsparkeringar i centrala Umeå. Tjänstemän på kommunen har tillsammans med UPAB tagit fram förslag som ska ge incitament för fastighetsägarna att

bidra till hållbara resmönster. Det gröna parkeringsköpet innebär en reduktion av antalet parkeringsplatser som fastighetsägaren måste erbjuda, i utbyte mot olika åtaganden för att främja ett förändrat resebeteende hos hyresgästerna. Åtagandena består oftast av att erbjuda bilpool, dusch och omklädningsrum för de som arbetar i byggnaden. Dessutom används pengarna från 10 procent av oreducerad p-norm till en "mobility management-fond" som förvaltas av UPAB och används för konsulttjänster där UPAB ersätts för aktiviteter som ska leda till beteendepåverkan på arbetsplatsen. Det kan handla om att fonden betalar busskort under en månad för de som arbetar i byggnaden, bekostar cykelreparationer eller ger inspirationsföreläsningar.

Bakgrunden till insatsen är den nya parkeringsstrategi som togs fram för Umeå under 2009/2010, som en del av den kommunala översiktsplanen. Kopplat till den fanns en större idé om en grön växling mellan parkeringsplatser och insatser kring mobility management. Som en del i detta arbete gjorde en omvärldsanalys för att hitta goda idéer, men medan många andra tidigare arbetat med boendeparkeringar ville man inom Umeå kommun och UPAB jobba med anställdas parkering, då arbetspendlingen bidrar mycket till trafik under rusningstid, tider då luftföroreningarna är höga i Umeå. Den dåliga luftkvaliteten i centrala Umeå, där det lätt blir inversion, var den största drivkraften och hämmade möjligheten att bygga ut staden. Det finns därför en politisk vilja att hitta konstruktiva sätt att minska biltrafiken i centrum. Umeå har dessutom en lång tradition av att arbeta med att byggherrar kan köpa parkeringstjänster genom UPAB som då samordnar parkeringsplatserna i större anläggningar vilket ger yteffektivitet. Steget till en grön form av dessa avtal var därför inte långt.

Insatsen inleddes med två pilotprojekt. Av olika anledningar har dessa dragit ut på tiden och de håller nu på att utvärderas. Även affärsmodellen utvärderas just nu och vissa justeringar kommer att göras. Bland annat måste man hitta en modell för hur avtal för gröna parkeringsköp på ett effektivt sätt ska kunna kopplas till bygglov i fall där fastigheter byggs ut i etapper. Affärsmodellen är dock robust genom att kostnader för mobility managementarbete bekostas av fastighetsägaren. Denne kan samtidigt spara en del pengar genom att kostnader för bilpooler, cyklingsmöjligheter med mera ofta är billigare än kostanden för de parkeringsplatser som inte uppförs. Den intäktsminskning som uppstår för kommunen vägs upp av minskade indirekta kostnader kopplade till biltrafik. Intresset bland fastighetsägare är därför stort. Även kommunpolitiker och tjänstemän är positiva.

Målet med insatsen är att reducera antalet parkeringar i centrum med 40 procent samtidigt som det inte ska bli ett underskott på parkeringar, genom bra mobility managementarbete. Målet följs upp genom resvaneundersökningar som kommer att göras vartannat år bland de som arbetar i fastigheterna med gröna parkeringsköp.

Viktiga framgångsfaktorer är kombinationen av ekonomiska incitament och grön profil, samtidigt som systemet inte kostar något för kommunen. Mobilityfonden gör att arbete med beteendepåverkan kan läggas upp långsiktigt (en plan görs för 25 år). Arbetet görs även av en aktör som arbetar upp kompetens och erfarenheter inom området, vilket kan öka möjligheten för långsiktigt agerande jämfört med om det görs av konsulter som ständigt byts ut eller om ansvaret för mobility management läggs på fastighetsägaren själv. Att parkeringen sköts av ett kommunalt bolag har troligtvis förenklats uppbyggnaden av organisationen och systemet, men ett privat bolag med välfungerande kontakter till kommunen skulle kunna agera på samma sätt.

Den tydliga kopplingen mellan åtgärden, luftkvalitetsproblemen och möjligheter att bygga ut staden och de politiska incitament som detta givit har varit mycket viktiga för att skapa ett starkt politiskt engagemang kring frågan, som också lett till beslut som möjliggjort tester, utvärdering och utveckling av systemet. Kommunalpolitiker har kontinuerligt hållits uppdaterade genom avrapporteringar och tydliga politiska beslut kring att systemet ska testas och utvärderas finns både i översiktsplanen och i den kommunala parkeringsstrategin. Att så väl tjänstemän och politiker som näringslivet (fastighetsägare) varit engagerade och beredda att testa nya lösningar har varit avgörande. Enligt Elin Pietroni har även modiga fastighetsägare som vågar testa varit av stor vikt.

En utmaning är att hitta former och rutiner i byggprocessen, där bygglov inte ges förrän det finns ett avtal kring parkeringslösningen. Tydligare riktlinjer för detta håller på att tas fram. En annan är diskussioner kring justeringar av parkeringsnormen. Om denna reduceras alltför mycket måste affärsmodellen göras om eftersom det då kan bli för lite pengar att göra insatser med. Det kan ibland vara svårt att förklara dessa samband för andra tjänstemän. Det kan även vara svårt att förklara systemet för handlare i centrum. En effekt av systemet är dock att skapa mer plats för handel och stadsliv i staden, utan att mobiliteten försämras.

UPAB är aktiva i nätverket MMIS (Mobility management i stadsplanering), där främst kommuner deltar. Många av dessa kommuner håller på att starta egna kommunala parkeringsbolag, vilket enligt Frida Sandén verkar vara en trend just nu. Genom nätverket får UPAB tips och idéer om vad som fungerar bra respektive dåligt på ett sätt som gör att inte alla aktörer behöver uppfinna hjulet på egen hand.

4.5 Lerums kommun

Intervju med Peter Rosengren, energi- och klimatrådgivare, Lerums kommun, juni 2017.

År 2010 gav politikerna i Lerums kommun tjänstemännen i uppdrag att stimulera till ökat energieffektivt byggande i kommunen. Detta ledde till ett system för gröna bygglov som infördes 2011. I det gröna bygglovet har kommunen plockat in ett antal moment för att stimulera mer klimatsmarta val vid byggnation. I sin nuvarande utformning innebär systemet att ett beräknat energibehov på under 50 procent av BBR:s krav + installation av sol/solvärme (minst 3 kW installerad effekt) ger 50 procent lägre avgift på bygglovs- och startbeskedsavgift. Om byggnaden kopplas till biobaserad uppvärmning, exempelvis fjärrvärmenätet i Lerum, erhålls rabatten utan krav på 50 procent reduktion av energianvändningen. I reda pengar ger det en besparing på cirka 15 000 kronor. Det finns även en möjlighet till ytterligare 10 procent lägre bygglovsavgift om man klarar högsta klass eller nivå i något miljöcertifieringssystem (Svanen, Miljöbyggnad Guld etcetera) eller om man har så kallat sedumtak. Alla bygglov går idag via energirådgivningen, vilket gör att statistik kan tas fram. Systemet är numera välkänt inom kommunen och medborgare informeras om att dessa möjligheter finns vid flera tillfällen under byggprocessen för att påverka byggnationen i rätt riktning med avgiftsreduceringen som morot.

Det finns inget direkt mål för insatsen, utöver det generella målet för kommunens arbete inom klimat/energiområdet som är kopplat till en total minskning av mängden klimatgasutsläpp per invånare och år. Enligt en utvärdering av systemet 2015 har 20 procent av projekten gjort någon

åtgärd för att få rabatt. Oftast installeras bergvärmepump och energieffektiva fönster för att nå kraven.

Systemet ses som framgångsrikt. Det första systemet ledde till viss skevhet, men detta har nu åtgärdats. Efter att ha fungerat under en femårsperiod har politikerna nyligen fattat beslut om att förlänga systemet i ytterligare fem år.

Vissa har ifrågasatt om kommunen kan differentiera taxor, men enligt Lerums tolkning är detta inga problem när det handlar om att sänka en avgift. En framgångsfaktor för att driva igenom systemet är även att det inte handlar om kostnader utan intäktsminskningar för kommunen (300 000 kronor per år) vilket ligger inom naturliga årsvariationer för kommunala intäkter. En svårighet har varit att hitta system som stimulerar användning av material som ger minskad klimatpåverkan eftersom kommunen inte vill riskera att stimulera till användning av något som kan bli fel tekniskt sett. En annan svårighet är att styra mot mindre bostäder. Enligt SKL:s mall är bygglovstaxan densamma oberoende av en villas storlek (mellan 130–199 kvadratmeter). Lerums system gör det idag något billigare att få bygglov för ett mindre hus jämfört med ett stort, men det handlar om någon enstaka tusenlapp som inte ger så starka incitament. Detta infördes vid årsskiftet 2016/17 och har inte följts upp ännu (augusti 2017).

Enligt Peter Rosengren finns det utöver BBR svaga juridiska möjligheter att ställa krav på energi-användning vid byggnation, eftersom möjligheten till särkrav tagits bort. Det medel som finns kvar är enligt honom är taxorna. ”Många kommuner har tittat på vårt system och varit intresserade”, säger Peter Rosengren. ”Det är just nu ett bra läge för kommuner att införa denna typ av system när det finns ett starkt byggtryck, om det finns möjligheter att ta intäktsbortfall”. Den största utmaningen för att driva igenom system som skapar incitament för miljömässigt hållbar konsumtion är enligt honom att förslag måste igenom många olika nivåer och det kan räcka att en enstaka person på vägen är negativ för att idéer och förslag ska falla. Det behövs en ökad trygghet i uttolkningen av kommunallagen, exempelvis principen om likaställd behandling, för att fler kommuner ska våga införa denna typ av system. Samtidigt finns tydliga kopplingar mellan beteende och taxor till exempel inom renhållningsområdet.

Områden som skulle vara intressanta att Konsumentverket bidrog till att öka kunskapen är inom materialval i byggnader ur ett livscykelperspektiv.

4.6 Kretslopp & Vatten – Göteborgs Stad

Intervju med Karin Nielsen, processledare, Kretslopp och vatten, Göteborgs Stad, juni 2017.

Göteborgs stad har sedan 2010 haft som ett prioriterat mål att resurshushållningen inom avfallshandlingen i Göteborg ska öka. Nu är målet en inriktning under stadens klimatmål. Kretslopp och vattennämnden har tilldelats ett särskilt ansvar för att avfallsmängderna ska minska och arbetar med processledning gentemot stadens övriga verksamheter för att uppfylla detta ansvar. Eftersom all verksamhet inom staden genererar avfall så berör det här målet samtliga förvaltningar och bolag i Göteborgs Stad. Målet är att minska avfallet per invånare med 30 procent till år 2030, jämfört med 2010 års nivå. De jobbar både mot verksamheter inom kommunen samt hushållen. Arbetet gentemot staden, som kallas Skrota Skräpet, har gått från projekt till process. Det är nu en permanent verksamhet som finansieras av skattemedel. Inom Skrota Skräpet arbe-

tar två förebyggandecoacher som coachar äldreboenden, skolor, förskolor och kontor i Göteborgs Stad för att minska avfallet i verksamheterna. Samtidigt som avfallet minskar i verksamheten, sprids kunskap och attityder bland göteborgarna, även utanför verksamheterna.

Kretslopp och vatten har bedrivit en rad aktiviteter kring hållbar konsumtion riktade mot hushållen, bland dessa kan nämnas:

- Leva livet, där ett antal hushåll med kända och okända göteborgare coachades att minska avfallet.
- Greenhack GBG, där målet är att påverka göteborgarna till en hållbar livsstil och hållbar konsumtion.
- Avfallsfria Ada – en av Kretslopp och vattens kommunikatörer som bloggat om att leva avfallsfritt, vilket ledde till stor uppmärksamhet.
- Reklamfilmer för bio, på temat ”Sluta Släng”, med fokus på textilavfall och matavfall.
- Rabatt på grovavfallstaxan för hyresvärdar om de inför bytesrum, samt en folder om hur man kan skapa ett bytesrum.

För att följa upp åtgärderna mäts mängderna av hushållsavfall som genereras och attitydmätningar görs. Dessutom räknas antal följare och ”gilla-markeringar” på förvaltningens aktiviteter i sociala medier. Överlag har responsen från allmänheten varit bra i den mån de har nått ut. Det har även blivit mycket positiva reaktioner från förebyggandecoachernas arbete inom kommunala verksamheter.

Konkreta vägledningar från olika myndigheter behövs, till exempel vägledningar för avfallsförebyggande i samband med upphandling. Boverket bör ge tydligare riktlinjer kring återbruk och avfallshantering i stadsplaneringen, komplettera Boverkets Byggregler med mera. En nationell tillsynsvägledning för hur man inkluderar avfallsförebyggande i miljötillsynen vore önskvärt.

Enligt Karin Nielsen behövs ekonomiska och juridiska styrmedel för att minska avfallet. Det kan till exempel handla om ekonomiska styrmedel som gör det dyrare att köpa varor tillverkade av jungfruliga råvaror och skärpt lagstiftning – för att styra hur produkter utformas, hur länge de håller, vad de innehåller, att de är utformade så att återbruk möjliggörs, att det går att reparera och uppgradera, att det finns tillgång till reservdelar med mera. Dessutom skulle längre garantitider vara välkommet. Det behövs bra faktaunderlag som visar på miljönyttan med faktiska åtgärder, till exempel genom LCA. Kretslopp och Vatten kommer ta fram en broschyr liknande den som idag används till verksamheter, med fakta om och hur hushållen kan minska avfallet och nyttan med det.

4.7 Malmö Stad – Go Malmö Stilmedveten

Intervju med Emma Börjesson, projektledare miljöförvaltningen, Malmö Stad, juni 2017.

Malmö Stad genomför kampanjen Go Malmö Stilmedveten under två år. Första året var fokus på hållbar konsumtion och förra året fokuserade man på mode och textil. Målet är att genom aktiviteter öka medvetenheten om textiliers värde och även att guida till en hållbar konsumtion. I kampanjen informerar kommunen om hur konsumenter kan handla och göra sig av med kläder på ett bättre sätt, vad som är schysta kläder och hur man tar hand om dem, hur man kan byta

kläder med andra och återvinning. Under kampanjen pekade kommunen även ut olika ställen i staden där man kan göra hållbara klädval.

Under kampanjen genomfördes en utställning och en rad workshops med olika teman; allt ifrån information om problem med textilier till hur man kan göra om kläder, eko-reko vandring på stan och inspirationskvällar. Totalt lockades 3 000 besökare till utställningen och responsen på kampanjen var god. Främst tyckte deltagarna att det var bra att kommunen lyfte en fråga där många känner att det finns så många val och att det är svårt att göra rätt. Vid nästa kampanj, hösten 2017, kommer kommunen att informera mer om textilåtervinning.

Projektet har genomförts med extern finansiering med medel från forskningsprojektet SIPTex och Malmö Fairtrade city. Andra aktörer i projekten är det mellankommunala avfallsbolaget SYSAV, detaljhandlare och Human Bridge. Den externa finansieringen är ett måste för projektets genomförande då Malmö Stad inte på egen hand har avsatt medel för det. Generellt sett arbetar miljöförvaltningen i Malmö mycket projektbaserat då kommunen har en låg skattekraft och relativt lite pengar att fördela till miljöarbete. Emma Börjesson upplever dock att de har ett mycket stort handlingsutrymme: ”vi har fått ansvar och mandat för att söka mer pengar inom området. Politikerna ser att det är ett viktigt område, samtidigt som även många andra frågor där tid, kraft och engagemang läggs från politiker och högre tjänstepersoner”. Finansieringen upplevs dock som en utmaning och möjligheten till projektfinansiering ger möjlighet att driva frågor via olika projekt. Det är svårt att mäta vad insatsen gör för skillnad. Många välbesökta event genomfördes under kampanjen, men om man dragit ner på dem kanske man hade kunnat marknadsföra dem bättre, resonerar Emma Börjesson. Projektet Go Malmö Stilmedveten har dock skapat nätverk mellan olika aktörer som fortsätter att samarbeta.

Malmö Stad arbetar mot ”green by default”, det vill säga att det ska vara enkelt att köpa miljömässigt bättre varor. Enligt Emma Börjesson är ”textilbranschen både en del av problemet och lösningen, det vill säga om de har en hållbar affärsidé behöver vi inte tjata på malmöborna om hållbart handlade. Men för att få till det krävs politikiskt engagemang. Vi jobbar mycket med företag i Malmö för att det ska finnas bra alternativ för Malmöbon. Vi jobbar med att informera konsumenterna, det är där vi har möjligheten att påverka”.

Emma Börjesson menar att det vore bra med ett samordnat stöd för kommunerna. Genom att ta fram och paketera kampanjmaterial till kommunerna skulle det vara enklare för fler kommuner att haka på aktiviteter. ”Det skulle kunna ge en samlad röst från oss alla”, menar Emma Börjesson och tillägger att det även behövs finansiellt stöd för att kunna planera och genomföra kampanjer.

Malmö Stad är med i en del nätverk kopplade till hållbar konsumtion, bland annat nätverket Hållbara livsstilar. Det främsta syftet är att utbyta idéer och lära av varandra. Genom nätverken kan kommunen även jobba med att lyfta frågor tillsammans samtidigt för att få mer genomslag. Emma Börjesson menar att det vore intressant att som i nätverket Hållbara livsstilar se vilka åtgärder gör skillnad på riktigt för att lägga resurserna på rätt plats.

4.8 Stockholms Stad – Klimatsmarta stockholmare och Det smarta köket

Intervju med Jon Möller, projektledare Klimatsmarta stockholmare, miljöförvaltningen, Stockholms stad, juli 2017.

Klimatsmarta stockholmare är en verksamhet inom miljöförvaltningen i Stockholms Stad. Grunduppdraget från kommunfullmäktige är att jobba med kommunikation för att inspirera och engagera stockholmarna till att minska sin klimatpåverkan och skapa en klimatsmartare stad. På sikt är målet en omställning till ett fossilfritt Stockholm 2040 och en fossilfri kommunorganisation till år 2030. Varje år görs en temakampanj för att visa och motivera stockholmarna hur de kan göra klimatsmarta val genom prova-på aktiviteter inom ett visst område.

2015 års kampanj var en "klimatkokbok": Det smarta köket. Boken innehåller klimatfakta om mat, goda och enkla recept med tydliga bilder, information om grönsaker i säsong, hur man kan välja kött och proteiner mer klimatsmart och inkludera mera grönsaker på tallriken. Boken togs fram i samarbete med ekokocken Carola Magnusson och innehåller även information om hur man kan minska matsvinn. Boken finns i tryckt och digitalt format samt på stadens alla bibliotek. Kokboken mottogs väl av stockholmarna. Den har hittills lästs 14 000 gånger digitalt och 7 000 tryckta exemplar har beställts eller delats ut på matevent och festivaler där de pratat med stockholmarna om klimatsmarta matval. Matkampanjen var så lyckad att den fick fortsätta ett år till.

Att det blev lyckat tror Jon Möller beror på att mat är ett kärt ämne att prata om – alla kan relatera till mat och intresset verkar öka för god och hälsosam mat och odling. "Vi använder inga krav eller pekpinor utan kommunicerar fakta, exempel och möjligheter till att prova-på själva och smaka. Då blir de flesta nyfikna och intresserade". En oväntad effekt efter kampanjen var att stadens förskolekockar ville ha mer information om klimatsmart mat och började efterfråga kokboken för att använda den i sin matlagning. Därför genomfördes en klimatsmart mat-kampanj på vissa förskolor med kockar, pedagoger, barn och föräldrar under 2016.

Målet var att 300 000 stockholmare skulle nås av budskapet 2015. Målet mättes i räckvidd för medieträffar, engagemang på sociala medier, direktkommunikation med stockholmare på evenemang och i antalet beställningar/nedladdningar av kokboken via webben. Målet uppnåddes men det är dock svårt att mäta och uppskatta vilka faktiska effekter och åtgärder kommunikationen ger upphov till. Ofta är det de som redan har ett visst intresse som mest tar till sig av informationen och gör mer klimatsmarta val. Samtidigt fortsätter till exempel köttkonsumtionen i Sverige att öka. Det behövs fler och andra åtgärder för att minska den.

Det är enligt Jon Möller viktigt är att ha en dialog med stockholmarna och att vara öppen för synpunkter och kommentarer och att man kan visa faktaunderlag för de saker som påstås. "Det är även viktigt att staden själv gör insatser och åtgärder inom de egna verksamheterna så att vi själva gör det vi säger till stockholmarna. I Stockholm är hållbar konsumtion en viktig fråga politiskt och politikerna vill ha mer underlag om konsumtion att förmedla till stockholmarna och inom staden". Jon Möller menar att intresset och diskussionerna om konsumtion och dess klimatpåverkan har ökat sedan 2010.

Inom staden diskuterar Klimatsmarta stockholmare samarbete med olika förvaltningar och bolag, bland annat med stadens bostadsbolag om klimatsmart beteende hos de boende. Ett av verktygen är en interaktiv utställning baserad på Naturvårdsverkets beräkningar, Klimatvågen, som visar stockholmarna deras individuella växthusgasutsläpp från olika delar av sin konsumtion. Stockholms stad har även, i samarbete med IVL, tagit fram den webbaserade klimatkalkylatorn Klimatkontot, för individer. Den inkluderar frågor om konsumtion. ”Men det saknas mål för samordning av stadens arbete med hållbar konsumtion och cirkulär ekonomi”, säger Jon Möller.

Att myndigheter tar fram faktaunderlag, data och statistik inom hållbar konsumtion på kommunal nivå, vilket bland andra SCB jobbar en del med, är enligt Jon Möller viktigt. Att ställa krav på hållbar konsumtion i upphandling och att skapa incitament till minskad konsumtionen och främja cirkulär ekonomi är också något myndigheterna kan göra. Även finansiering till pilotprojekt är viktigt för att utveckla arbetet med hållbar konsumtion lokalt och för att uppmuntra samverkan med olika aktörer.

Enligt Jon Möller är olika nätverk viktiga för inspiration och idéutbyte. Det är viktigt med kunskapsutbyte och att göra det till en del av sitt arbete för att kunna utveckla nya aktiviteter och rutiner. I nätverk är det viktigt att det inte bara blir utbyten mellan kommunerna utan även andra aktörer som näringsliv, forskning och ideella organisationer. Gemensamma projekt och kampanjer kan genomföras för att få fokus på framsteg inom ett visst område inom hållbar konsumtion.

4.9 Östersunds kommun

Intervju med Anne Sörensson, Grön Trafik, Östersunds kommun, juli 2017.

Som en del av Agenda 21-arbetet genomförde Östersund i slutet av 1990-talet en studie som visade att 60 procent av klimatgasemissionerna i kommunen kunde relateras till trafiken. Utifrån detta skapades en politisk ambition kring arbete för att minska klimatpåverkan från trafiken och en rad projekt har genomförts under åren för att uppnå detta. Avdelningen ”Grön Trafik” bildades ursprungligen i ett LIP-projekt och arbetar sedan dess brett med trafik- och klimatfrågor, vilket gör att de arbetar med så väl cykelstrategier, laddningsinfrastruktur, elfordon/elcyklar, biogas, mobility management, resvaneundersökningar, klimatinformation med mera.

De projekt som kommunen arbetar med idag är bland annat Vintertramparna, där personer som normalt sett inte cyklar till jobbet vintertid förses med reflexer och cykellampor för att underlätta vintercykling. En förutsättning för att det ska fungera är att kommunen sedan 1997 har haft som strategi att ploga cykelvägar före bilvägar. Det har varit stort intresse kring projektet och 800 vintertrampare har varit med varav 100 nya vintertrampare engageras varje år och långtidsutvärderingar visar att 59 procent av gruppen vintercyklar jämfört med 11 procent före projektet. Testresenärprojektet där personer som vanligtvis inte åker kollektivt får prova detta under en månad, visar att cirka en tredjedel fortsätter åka kollektivt efter testperioden, men har nu fortsatt och sköts av kollektivtrafikföretagen. Under tidigare år arbetade kommunen mycket mot skolor, till exempel genom dialoggrupper för att identifiera och undanröja säkerhetsrisker som minskar cyklingsbenägenheten. Trots att detta arbete sågs som viktigt har det nedprioriterats, då erfarenheterna visar att det är mycket tidskrävande. För en tid sedan beslutades även att alla under 19 år ska kunna åka buss gratis inom kommunen. Resvaneundersökningar gjorda före och efter detta

visar på ett 50 procent ökat bussåkande. I många fall har dock dessa bussresor ersatt resor som tidigare gjordes med cykel. Kostnadsfriheten kommer dock att fortsätta framöver.

Östersund är en stor kommun och personbilanvändningen står för en stor del av klimatpåverkan. Kommunen har därför även satsat på att uppmuntra användning av miljöfordon. Under en tid reducerades parkeringsavgifterna i kommunen med hälften för miljöfordon. Det slutade man med hösten 2014 då det kom ett avgörande i Högsta Förvaltningsdomstolen där domstolen menade att denna reduktion stred mot kommunallagens krav på likabehandling. Östersunds kommun har satsat mycket på laddningsinfrastruktur. Genom EU-projektet Green Highway, där även Sundsvalls kommun och Trondheim ingår, har en 44 mil lång korridor med över 634 laddpunkter, varav 44 snabbladdare, skapats. En hel del laddpunkter har även åstadkommit med andra medel och i andra projekt, bland annat genom Klimatklivet. Bara i Östersunds kommun finns idag över 100 laddpunkter och i kommunflottan finns 50 laddfordon. Efter Stockholms län är Jämtland där Östersund är huvudorten det län som det senaste året haft störst andel nyregistrerade supermiljöbilar. Kommunen var 2011 "Årets Elbilskommun" och i år är de nominerade till "Årets Laddguld".

Några av de framgångsfaktorer som Anne Sörensson pekar på är ett tydligt politiskt engagemang i trafikfrågan. Av stor vikt är även möjligheten till externfinansierade projekt. Dessa skapar, utöver de rent finansiella möjligheterna till investeringar och personal som kan arbeta med frågorna, även engagemang och nya kontaktytor där aktörer lär känna varandra och att samarbeta. Detta leder i sin tur ofta till ytterligare spinn-off effekter. Ett nära samarbete med det kommunala energibolaget Jämtkraft samt ett bra samarbete med Trondheim på den norska sidan och Sundsvalls kommun inom projektet Green Highway har också betytt mycket. Östersund har varit mycket aktiva i nätverket Klimatkommunerna, vilket givit värdefulla erfarenhetsutbyten och inspirerar politiker. Öresund är just nu ordförande i Klimatkommunerna vilket ger en ökad tyngd till dessa frågor bland kommunpolitikerna.

Några av de utmaningar som Anne Sörensson ser är kopplade till regler som i nuläget gör det svårt för kommuner att underlätta en hållbar konsumtion. Några exempel är en osäkerhet kring vad som gäller när kommunen vill sätta upp laddningsstolpar vid offentliga parkeringsplatser, möjligheten att avsätta parkeringsplatser för bilpooler och för arbetsgivare att stimulera personals resvanor utan att det ska bli förmånsskatt. Här skulle nationella aktörer enligt Anne Sörensson kunna bidra mycket genom att hinderröja. En annan utmaning är den snabba teknikutvecklingen till exempel inom laddinfrastrukturen, vilket gör det svårt att veta om och när man bör satsa på en viss teknik. En svårighet, kanske särskilt i mindre kommuner, är de intressekonflikter som lätt uppstår när man till exempel tar ytor från bilar och "ger" till cyklar för att förbättra möjligheten att cykelpendla. Detsamma gäller parkeringsfrågor som ofta är känsligt för handlarna i city när det finns externhandel. "Denna typ av beslut kräver mycket av politikerna", menar Anne Sörensson. Hon saknar även den roll som Trafikverket tidigare hade som sektorsansvarig myndighet. Detta möjliggjorde, förutom direkta ekonomiska medel för investeringar i åtgärder, en bättre dialog mellan myndigheten och kommunen, så att Trafikverkens projekt enklare kunde samordnas med kommunala insatser kring mobilitetssatsningar (mobility management/beteendefrågor).

Nätverken Klimatkommunerna och Fossilfritt Sverige är redan idag bra forum kring dessa frågor. De har identifierat en rad lag-/regelförändringar som skulle krävas för att förenkla kommuners arbete för ökat hållbar konsumtion bland medborgarna. Enligt Anne Sörensson skulle Konsumentverket kunna ha en roll i att bidra till att föra upp dessa frågeställningar på en politisk nivå och fortsätta med att identifiera ytterligare hinder. Även att hjälpa kommunerna med bättre verktyg när det gäller produkter och tjänsters hela livcykelpåverkan kan ha stor effekt, menar Anne Sörensson.

4.10 VA Syd – ReTuren

Intervju med Savita Upadhyaya, utvecklingsingenjör, VA Syd, juni 2017.

I Malmö kommuns avfallsplan står att det ska arbetas med hållbar konsumtion för minskade avfallsmängder. Många Malmöbor bor i lägenhet och har problem att lämna avfall på traditionella återvinningscentraler. På Returen i Lindängen kan Malmöbor lämna alla typer av avfall (även farligt avfall och mindre grovavfall) kostnadsfritt. Anläggningen är bemannad för att tillgodose att saker hamnar på rätt plats och för att sprida information. Workshops för allmänheten organiserades i hur man kan laga cyklar, möbler, elektronik och textil. Dessutom organiserades aktiviteter på torget med andra aktörer och ett nätverk för samarbete med återbrukare, organisationer i området, skolor, bibliotek med mera byggdes upp.

Projektet finansieras via avfallstaxan och genom bidrag från Vinnova. Syftet var att ge kunskap om hur man kan förlänga livslängden på sina ägodelar och att avfall inte behöver bli avfall, det vill säga att saker går att laga. Nu har projektet gått in i en ny fas, där VA SYD, kulturförvaltningen, SYSAV, fyra fastighetsägare och riksförbundet för social och mental hälsa är finansörer. Mötesplatsen kommer bli mer integrerad, det kommer finnas café och möjlighet att lämna ifrån sig stort grovavfall på anläggningen. Det finns funderingar på om projektet kan skalas upp och användas även i andra stadsdelar, med justeringar beroende på lokala förutsättningar och behov. Projektet utvärderas under sommaren 2017. Det finns många mål och indikatorer (både sociala, ekonomiska och miljömässiga) som mäts. Ett problem är hur man ska mäta de nya värden som anläggningen skapar, inte enbart ekonomiska kostnader och vinster. VA SYD har tydliga kostnader, men det har också uppskattats att de som besökt ReTuren sparat cirka en miljon kronor tillsammans när man återbrukar istället för att köpa nytt. Våra utvärderingsmetoder behöver utvecklas för att få med andra sorters vinster, uppger Savita Upadhyaya.

Några framgångsfaktorer i projektet var en stark involvering av medborgare och att det skapats välfungerande nätverk mellan relevanta aktörer. Den fysiska platsen och möten med medborgarna har också varit viktigt.

Engagemanget kring hållbar konsumtion är enligt Savita Upadhyaya ännu i sin linda i Malmö Stad, och man vet inte riktigt hur man ska jobba med frågan. En utmaning är enligt henne att miljöförvaltningen, som också arbetar med dessa frågor, främst arbetar i projektform, och att en övergripande gemensam strategi blir svår att uppnå om bolag och förvaltningar inte får politiska uppdrag som gör att arbete och åtgärder kan finansieras med hjälp av skattemedel.

En annan utmaning enligt Savita Upadhyaya är att marknaden ännu är omogen och att efterfrågan på återbruk inte är tillräckligt stor. Hon föreslår också att förebyggande av avfall skulle

kunna behandlas som energibesparing, som därmed skulle kunna finansieras genom det stöd som kommunerna får från energimyndigheten för energirådgivning. ”Varför inte utöka det till en resursrådgivare; både energi och avfall?”

”Vi borde jobba mer med relationsskapande och att omvärdera våra behov istället för konsumtionsriktat beteende hos medborgarna”, menar Savita Upadhyaya och tillägger att en utmaning i att arbeta med detta inom en avfallsorganisation ligger i en inlåsning i förbränningsinfrastruktur som gör att vissa mängder avfall måste genereras. En nyckel ligger i att utöka kontakten och nätverken med handel och producenter. Då skapas relationer och kunskap delas.

4.11 FixaTill Återbruksbutik i Lund

Intervju med Gunilla Flygare, affärsutvecklingschef, Lunds kommun fastighets AB (LKF), juni 2017.

I mars 2016 invigdes den kvartersnära återbruksbutiken FixaTill på Linero Torg i utkanten av Lund. Här får besökare möjlighet att laga, reparera och uppgradera saker istället för att slänga dem. I verkstaden finns det möjlighet att bland annat sy, snickra och måla. Det är även möjligt att lämna ifrån sig föremål (kläder och mindre prylar) i butiken. Den som lämnar in ett föremål får poäng som kan användas om man vill ta med sig något annat hem. Det finns inget tvång att hämta ut något om man lämnar in något, och poäng kan sparas till ett annat tillfälle. Enhetspoäng används, så att till exempel alla koppar ger samma poäng, oberoende av dess värde i pengar. FixaTill anordnar även föreläsningar och workshops där besökare får tips om hur de kan laga sina cyklar, elprylar, styla om kläder med mera. Två personer arbetar med den dagliga driften och här finns även ett litet kafé. Målet med projektet är att minska uppkomsten av avfall, öka motivationen att återbruka och kunskapen om reparationer och ”uppyckling” bland boende samt att förstärka boendetrivseln.

Projektet initierades av Lunds Renhållningsverk (LRV) och finansieras av dem tillsammans med LKF. Bakgrunden till projektet är att både kommunen och LKF jobbar för att minska klimat- och miljöpåverkan, samt för minskade avfallsmängder och resursförbrukning. Att minska resursförbrukningen står inte i LKF:s ägardirektiv, men däremot i bolagets miljöpolicy och miljömål som är antagna av styrelsen. Dessa utgår från Lunds kommuns miljömål. I Lunds kommun finns en stor medvetenhet och intresse och kommunen upplever själv att den är aktiv och ligger långt framme. Lund har tilldelats utmärkelsen Årets avfallskommun. ”Intresset för hållbar konsumtion finns i hela kommunen från medborgare till tjänstemän och politiker”, säger Gunilla Flygare från LKF.

Projektet kommer att utvärderas under hösten 2017. Beroende på resultat kommer det förhoppningsvis att förlängas. Enligt Gunilla Flygare har projektet upplevts som positivt då mycket folk besöker det både för att byta och fika. Bytesdelen har fungerat bra men det kommer in fler grejer än det går ut. Inledningsvis var det inte så mycket deltagare på workshopparna men intresset har ökat. I framtiden skulle vi vilja ha fler sådana här butiker men det beror på utvärderingen av projektets som görs till hösten 2017 då målen kommer att följas upp och en ekonomisk utvärdering att göras.

Ekonomi upplevs som ett hinder för att kunna arbeta mer med hållbar konsumtion. Det är även svårt att mäta resultat tydligt. Gunilla Flygare efterfrågar möjligheter att söka bidrag från myndigheter för denna typ av arbete. Det vore enligt henne även bra om myndigheter kan ordna med seminarier och bidra till erfarenhetsutbyte inom Hållbar konsumtion. LKF är redan idag med i flertalet nätverk: SABO, hållbarhetsnätverket CSR Syd, Lunds Klimatallians (bestående av kommunen, kommunala bolag, privata företag och universitetet) och Forum Hållbar Energi (bestående av LKF, Lunds kommun och energibolaget Krafringen). Fördelen med nätverk är att det är en plats för att utbyta erfarenheter och få inspiration.

4.12 Nätverket för hållbar konsumtion i Dalarna

Intervju med Maria Saxe, energi- och klimatstrateg/koordinator Energiintelligent Dalarna, Länsstyrelsen i Dalarnas län, juni 2017.

Nätverket bildades i slutet av 2014 och består av Dala Avfall, Falu Energi & Vatten AB, Falu kommun, 2047 Science centre, Högskolan Dalarna, Landstinget Dalarna och Naturskyddsföreningen Dalarna och Landstinget Dalarna kultur och bildningsenhet. Sammankallande är Länsstyrelsen i Dalarnas län i samarbete med Dalarnas Bildningsförbund.

För att skapa tydlighet och riktning tog man tidigt fram en beskrivning av nätverkets syfte och mål. Nätverket har fokus på information, inspiration och erfarenhetsutbyte. En av anledningarna till att det startades var en känsla av att mycket görs redan idag, men att aktörerna inte hade koll på vad andra gör och att samordning saknades. Nätverket behandlar både den interna verksamheten, med fokus på upphandling, och aktiviteter riktade mot medborgarna. Seminarier riktade mot kommunerna i regionen hålls regelbundet med olika teman, så som matsvinn, konsumtionens miljöpåverkan utomlands, avfallsförebyggande och kemikalier. Ett seminarium om hälsofrämjandet för hållbar utveckling planeras. Nätverket jobbar inte mot medborgarna direkt men mot aktörer som jobbar mot medborgarna. En uttalad strategi är även att söka sig till redan upprättade kanaler och pågående initiativ, snarare än att lägga energi på att skapa nya. Ett exempel är samordning av aktiviteter under veckan för *Europa minskar avfallet*.

Maria Saxe ser att det på många områden är verkningsfullt att jobba regionalt. Att sätta upp ett forum för regionala aktörer, som i sin tur sätter upp lokala forum som ett sätt att föra ut det nationella arbetet. Ett exempel på denna strategi är hur Energimyndigheten arbetat med sitt uppdrag *Strategisk plan för omställning av transportsektorn till fossilfri flotta*. En av anledningarna till att detta kan vara viktigt är att i nationella samarbeten blir det ofta bara stora kommuner som kan vara med på möten etcetera. Små kommuner får då sämre möjlighet att påverka och delta.

För några år sedan tog Länsstyrelsen i Dalarna fram en rapport om Länsstyrelsernas roll i förhållande till hållbar konsumtion och konstaterade att de inte har något direkt uppdrag att jobba med hållbar konsumtion, men däremot att jobba med generationsmålet och begränsad klimatpåverkan. Ett hinder för regionala aktörer att arbeta med denna fråga idag är avsaknaden av konsumtionsstatistik och konsumtionsrelaterade emissionsdata på regional nivå. Det finns möj-

ligheter att utveckla samarbetet mellan Länsstyrelsen i dessa frågor. Samverkan saknas idag, utöver det arbete som är kopplat till RUS³. Det finns ingen extern finansiering för nätverket, utan varje organisation bidrar utifrån eget engagemang, med avsikten att ett långsiktigt samarbete ska skapas. De seminarier som genomförs följs upp med deltagarna för att få veta om deltagarna är nöjda och om de fått kunskaper som de kan använda i sitt arbete.

4.13 Eskilstuna kommun

Intervju med Lars Wiklund, kommunstrateg/miljö, Eskilstuna kommun, augusti 2017.

ReTuna är en kombination av en traditionell bemannad ÅVC och en återbruksgalleria som invigdes i augusti 2015. I returdelen tar personal hand om de saker som personer vill lämna ifrån sig. Efter kontroll och eventuella reparationer/uppfräschning/upcycling går dessa produkter ut för försäljning i någon av de 10–12 butikerna i ReTuna Återbruksgalleria. I gallerian finns även en ekologisk restaurang/café, en barnhörna och två konferenslokaler som kan hyras av externa aktörer. I samma lokaler driver även Eskilstuna folkhögskola en utbildning med inriktning återbruksdesign.

Bakgrunden till ReTuna Återbruksgalleria var en idé som skapades för nära tio år sedan i ett samarbete med en lärare vid Mälardalens högskola som hade många idéer kring återbruksdesign. Tillsammans med kommunen öppnades då en mindre designbutik och utställningslokal med fokus på återbruk. Butiken hade en exklusiv prägel och lades ner efter en kort tid, då prisläget var något högt för köpkraften i staden. Idén kring återbruksbutiker levde dock kvar och förenades senare med behovet av en ny ÅVC i staden. Efter en förstudie som gjordes av det kommunala energi-, VA- och avfallsbolaget (Eskilstuna Energi & Miljö), anslog kommunfullmäktige 5 Mkr för att starta upp återbruksverksamheten. Affärsmodellen bygger på att lokalerna ägs av Energi & Miljö och hyrs ut till de privata och ideella företag samt kommunala verksamheter som bedriver butikerna/verksamheterna. En centrumledare och en konferensansvarig ansvarar för att hålla ihop verksamheten och bekostas av Energi & Miljö.

Idag besöker 600-700 personer per dag anläggningen. Mängden produkter som lämnas in i återbruksdelen är idag större än den mängd som säljs, vilket gör att kvaliteten på det som kommer ut i butikerna ökar. De butiker som finns i anläggningen är nöjda och går bra – de flesta som startat upp finns kvar och flera nya har tillkommit sedan starten. Verksamheten subventionerades under 2015 och 2016, men från och med 2017 står den på egna ben. Omkring 50 arbeten har skapats som en direkt följd av återbruksgallerian. Ingen fullständig utvärdering av åtgärden har gjorts av så väl företagsekonomiska som samhällsekonomiska aspekter. I nuläget planeras en utbyggnad av ytterligare 1000 kvadratmeter lokaler för butiker, reparationer och lager.

Enligt Lars Wiklund är en av framgångsfaktorerna bakom ReTuna Återbruksgalleria att man satsat på att det ska kännas som en ”riktig galleria”, det vill säga ljust, fräscht och glamoröst på ett sätt som väcker shoppinglustan, och inte som en loppis. Att centrumledaren har en bakgrund inom den kommersiella världen har bidragit till att man lyckats med detta. En annan viktig fram-

³ RUS (Regional Utveckling och Samverkan i miljömålssystemet) är ett samverkansorgan som ska stödja, vägleda och samordna länsstyrelsernas arbete och det regionala arbetet i miljömålssystemet.

gångsfaktor är en hård scanning av de företag som vill öppna i gallerian så att de har ett koncept som fungerar över tid, ett aktivt programarbete med aktiviteter som odling, bio, klädbyten, föreläsningar med mera samt att man har flera ben att stå på (butiker, konferenslokaler och utbildning) som även hjälper varandra genom att locka personer till platsen.

Bland utmaningarna är läget en av de största. ÅVC-delen gör att det måste finnas plats för trafik med mera, vilket gör att anläggningen ligger perifert, cirka fyra kilometer från centrum. En buss-hållplats har förlagts precis vid ingången för att förenkla resandet, men de flesta kommer ändå med bil. I planeringen var det även svårt att hitta en affärsmodell och flera ideella organisationer ville inte satsa på och betala hyra i ett mindre centralt läge och valde därför att hoppa av. Att åtgärden skapat många jobb och att även privata företag är med och driver verksamhet i ReTuna har gjort att politiska partier som inledningsvis var negativa till idén idag är mer positiva. Något som kommunen initialt var oroliga för var att privatpersoner skulle ifrågasätta att de lämnar ifrån sig saker som privata företag sedan säljer med vinst, medan viljan att ge till ideella organisationer skulle kunna vara större. Utifrån Lars Wiklunds bedömning finns det dock inget som tyder på detta, utan privatpersoner tycks glada att deras gamla prylar kommer till användning, att det är bra för miljön och ger arbetstillfällen oavsett om det är genom privata eller ideella organisationer.

Från kommunens sida är ReTuna kopplat till målsättningen att minska avfallsmängderna, vilket det troligtvis gjort, men någon kvantitativ uppföljning av detta eller de miljöeffekter det lett till har inte gjorts. Energi & miljö utreder i nuläget hur man ska kunna följa upp verksamheten statistiskt, vilket inte är oproblematiskt då det innebär många frågeställningar kring om uppföljning ska baseras på volym, vikt eller omsättning och så vidare.

Återbruksgallerian kan vara ett exempel på miljömässigt mer hållbar konsumtion, men enligt Lars Wiklund krävs det en ökad diskussion kring både drivkrafterna bakom konsumtionen och möjligheterna att minska den totala konsumtionen. Detta är dock känsligt och en syn på konsumtion som nödvändig för tillväxt och välfärd skapar en inneboende konflikt mellan Näringslivs- och Miljöavdelningar som går från kommunnivå hela vägen upp till regeringsnivå. "Miljösmart konsumtion kan ses som en kompromiss, men frågan är om det är tillräckligt utifrån de utmaningar vi står inför", menar Lars Wiklund.

Konsumentverket skulle kunna ha en viktig roll i att sprida goda exempel, inte bara om kommuner utan även om och till företag som till exempel hittat intressanta affärsmodeller som bygger på tjänster istället för varor. Att popularisera och sprida forskningsresultat, ta fram informationsmaterial (inklusive presentationer som kan användas av tjänstemän), ordna konferenser, ta fram vandringsutställningar skulle underlätta kommunens arbete på området. Kemikalieinspektionens forum för kommuner fungerar bra och någon liknande skulle kunna utformas kring konsumtion. Då dagens unga är morgondagens beslutfattare och konsumenter skulle det även vara intressant att ha ett speciellt fokus på skolan och material anpassat för denna. Det krävs även bättre metoder och verktyg för att mäta konsumtionen på lokal nivå. Ett exempel på detta är Stockholm Environmental Institutes verktyg REAP (Resource and Energy Analysis Programme), en top-down metod som kopplar nationell konsumtionsstatistik till lokal nivå genom ett antal omräkningsfaktorer och data som finns tillgänglig på lokal nivå. Programmet bygger dock på konsumtionsdata från 2004 och kan till exempel inte illustrera konsumtion av återvunna pro-

duker på ett rättvisande sätt. En samordning kring liknande initiativ för att ta fram ett verktyg som kommuner kan jämföra sig med är ett måste för att kommuner ska kunna skapa sig en bild av nuläget och målsättningar. En viktig fråga i sammanhanget är enligt Lars Wiklund synen på myndigheter som opinionsbildande och i hur hög utsträckning Konsumentverket kommer kunna engagera sig i frågan utan att kritiseras för att inte vara opartisk, samtidigt som verket har ett regeringsuppdrag att agera *”för att stimulera miljösmarta konsumtionsmönster”*.

5 Analys

Analysen av materialet görs utifrån de frågeställningar som beskrevs i bakgrunden till studien och som är kopplade till det övergripande syftet med studien. Trots att det material som tagits fram i studien långt ifrån är heltäckande, kan det vara intressant att diskutera eventuella gemensamma faktorer i de goda exempel som identifierats (där ingår även de åtgärder/initiativ som berörs i djupintervjuerna i Del 2 i projektet).

Inom samtliga temaområden (boende, energi, varor, mobilitet och livsmedel) finns det flera exempel på kommuner som har ett aktivt arbete för att minska kommuninvånarnas negativa miljöpåverkan. Genom kommunens ansvar för fysisk planering och kollektivtrafik är mobiliteten kanske det område där kommunen har längst erfarenhet av att arbeta med frågor som direkt kopplar till medborgarnas konsumtionsmönster – trots att man kanske inte sett det ur detta perspektiv historiskt sett.

Utbyggnaden av fjärrvärmenät och kravet på kommunal energiplanering gör att kommuner har lång erfarenhet av att arbeta även med dessa frågor, men det är först på senare tid som allt fler kommuner ser denna i en miljökontext (idag är det till exempel mycket vanligt med gemensamma energi- och klimatstrategier). I kommunala energibolag har kommunen fortsatt en stor möjlighet att påverka den privata konsumtionen genom ”green by default”, det vill säga genom att exempelvis se till att fjärrvärme som köps av kommuninvånare har en god miljöprestanda, att lokaltrafiken använder förnybara bränslen etcetera. Det finns däremot en större osäkerhet kring kommunens rådighet i möjligheten att föreskriva att fjärrvärme ska användas inom kommunen. Inom bostadsområdet har en tidigare ofta använda möjligheten till särkrav nu tagits bort. Det finns dock exempel på kommuner som menar att de fortfarande har mandat att försöka påverka byggnaders utformning och energiprestanda, utöver de krav som ställs enligt PBL och BBR, och därför använder olika kommunala taxor och avgifter för att skapa ekonomiska incitament. Bland de kommunala bostadsbolagen går trenden också alltmer mot att skapa ekonomiska incitament för att ge beteendeförändringar som minskar miljöpåverkan, till exempel genom individuell mätning och debitering av vatten och energi. Jämfört med energifrågan är användning av vatten långt ifrån lika uppmärksammat idag. I de områden där färskvatten börjar bli en bristvara, är denna fråga dock en av de viktigaste på den kommunala dagordningen.

Frågor kring hållbar konsumtion berör många områden där kommunen är ålagda att ta fram planer och strategier, till exempel energiplan, livsmedelsstrategi, trafikplan och avfallsplan. Uttryckliga krav på att inkludera aspekter som berör hållbar konsumtion finns dock endast i de direktiv som styr den kommunala avfallsplanen, där det från och med 2017 är obligatoriskt att beskriva hur kommunen ska arbeta med avfallsprevention. Detta kan göra att den kommunala rådigheten när det kommer till konsumtion av varor uppfattas som relativt begränsad, med fokus på post-konsumtionsfasen. Men, på samma sätt som många kommuner idag arbetar med mobility management, där resan påverkas redan innan den påbörjats, finns det kommuner som arbetar med ”consumption management” på ett liknande sätt, det vill säga genom att ställa frågor om nödvändigheten av konsumtion av varan i sig eller om man kan tillfredsställa det aktuella behovet på något annat sätt. Erfarenheterna visar dock att detta kan vara mycket mer känsligt, eftersom det kan ses gå emot kommunala intressen inom näringslivet och skapande av arbetstillfällen. Det finns dock exempel på hur ändrade konsumtionsmönster, med fokus på återbruk, faktiskt skapat ett betydande antal lokala arbetstillfällen. Den motsättning mellan tillväxt och

hållbar konsumtion som gör att många av de tjänstemän som intervjuats i studien upplever det som svårt att arbeta med dessa frågor kan därför ifrågasättas.

Livsmedel är det temaområde där det är svårast att hitta exempel på kommuner som bedriver åtgärder direkt mot konsumentnivå för att påverka konsumtionen i ökat hållbar riktning. Den absoluta merparten av åtgärder inom detta område är kopplade till att minska matsvinnet, snarare än att främja ändrade kostvanor eller val. Effekterna av att alltfler kommuner arbetar med dessa frågor inom den egna verksamheten, och att medborgarna därmed får med sig vanan att äta vegetariskt och ekologiskt, ska inte underskattas, men inga effekter av detta kan ses i svenskarnas genomsnittliga köttkonsumtion ännu. Enligt de djupintervjuer som gjorts går det att kommunicera och agera inom samtliga de temaområden som berörs i denna studie, men det kan vara viktigare med morötter än med piskor i de områden som kan ha en närmre koppling till den personliga självbilden och det som uppfattas som privat. Utöver konsumtion av livsmedel och varor kan långresor ses som en mer privat typ av konsumtion, där det är mer känsligt med pek-pinnar från kommunen. Jämfört med privatbilismen, där kommuner kan kommunicera budskap som ”Inga löjliga bilresor”, är det svårt att tänka sig liknande aktiviteter kopplade till privatpersoners semesterresor till fjärran länder. Där väljer många kommuner istället ”morötter” i form av kommunikation kring intressanta hemester-resmål i närområdet. Det tycks även generellt sett vara enklare att kommunicera ”välj något annat” (cykeln, solet eller varor som är miljömärkta eller återanvända) än ”välj att inte konsumera”.

Resultaten från de djupintervjuer som gjorts i denna studie visar tydligt att kommuners arbete inom området ofta är starkt kopplat till enskilda individers engagemang och intresse. I de kommuner som lyfts fram som ”goda exempel” finns ofta ett engagemang både på politiker- och tjänstemannanivå. Det politiska engagemanget har pekats ut som både en viktig och essentiell framgångsfaktor av de tjänstemän som intervjuats. Även i de fall där kommunen inte avsätter direkta medel för kampanjer eller liknande, sanktioneras ett kommunalt arbete i dessa frågor genom att tjänstemän har möjlighet att lägga tid på att söka externa medel för att driva frågan. Som det är nu blir kommunernas arbete ofta personbundet, inte sällan projektbundet och därmed sårbart.

En av anledningarna till varför kommuner arbetar med vissa temaområden (och inte andra) tycks därmed även vara att det funnits externa medel att söka för att bedriva projekt inom ett speciellt område. Då det upplevs som viktigt att ha opartisk och saklig information i mötet med konsumenten, kan också trovärdiga institutioners framtagande av information inom ett visst område i hög utsträckning påverka vilka teman som kommuner väljer att arbeta med. Ett möjligt exempel på detta är ett ökande antal åtgärder med fokus på matsvinn och textilier som genomförts av kommuner sedan dessa områden blev utvalda som prioriterade i det nationella avfallspreventionsarbetet. Detta underlättar även kommunöverskridande kampanjer, vilket kan ge ökat genomslag. Det finns därför stort behov av att ta fram liknande kunskapsunderlag för andra områden där den privata konsumtionen har stor miljöpåverkan.

I nuläget tolkas det kommunala mandatet olika av olika kommuner, där vissa anser att frågan absolut ligger inom vad kommunen bör arbeta med, medan andra tycks mena att så inte är fallet. Samtidigt visar svaren från intervjuerna som gjorts på en komplexitet. Det som framkommit är dock att det, när det kommer till kritan, kan vara svårt för kommunpolitikerna att fatta besluten

som skulle krävas för att verkligen komma åt konsumtionsproblematiken. Det kan samtidigt finnas tjänstemän som inte är bekväma med en alltför pådrivande roll från kommunens sida. Detta gör det än viktigare med nationella riktlinjer som tydliggör det kommunala mandatet och uppdraget i relation till dessa frågor, som både politiker och tjänstemän kan luta sig mot. En del i framtagandet av sådana riktlinjer är att tydliggöra eventuella målkonflikter och utreda dessa på ett sakligt och opartiskt sätt. Detta är en förutsättning för att bryta låsningar och hitta gemensamma vägar framåt.

Idag är kommunernas arbete ofta personbundet, inte sällan projektbundet och därmed mycket sårbart. Det konsumtionsinriktade arbetet kan dessutom ifrågasättas när det tolkas som att det går emot andra kommunala intressen. Under arbete med denna studie har det blivit tydligt att många tjänstemän som arbetar med dessa frågor ser området som politiskt känsligt. Det är värt att reflektera över att kommuner som idag arbetar med hållbar konsumtion av flera intervjupersoner beskrivs som ”modiga”. Med tanke på att kommunpolitik i stor utsträckning utförs av fritidspolitiker och att kommunala tjänstemän, särskilt i mindre kommuner, både har en agenda som främst fylls av myndighetsutövande uppgifter som är svåra att prioritera ned och dessutom ofta har kontakt med personer de träffar i tjänsten även privat, kan det tyckas orimligt att förlita sig på dessa gruppers engagemang och mod för att driva frågor om hållbar konsumtion i Sverige. Konsumentverket kan ha en viktig roll i att bidra till att skapa strukturer som gör kommunens arbete i dessa frågor kan få en högre prioritet, att det kommunala uppdraget och mandatet tydliggörs och att de intressekonflikter som gör området politiskt känsligt förs upp på agendan och diskuteras sakligt, seriöst och faktabaserat.

Många samhällstjänster, så som bibliotek, teatrar, badhus och lekplatser, har en viktig roll i att möjliggöra en ökat hållbar konsumtion för medborgarna. Det kan därför vara intressant att i ökad utsträckning integrera till exempel kultur- och fritidsförvaltningar i planering av åtgärder och utformning av strategier kring hållbar konsumtion. Detsamma kan sägas gälla utbildningsförvaltningar, då dagens unga är morgondagens beslutfattare och konsumenter, varför informationsmaterial och kampanjer med särskilt fokus på skolan skulle vara relevant.

6 Slutsatser

Det finns många exempel på kommuner som idag bedriver ett aktivt arbete kopplat till olika aspekter av hållbar konsumtion. De områden där det tycks finnas flest exempel på åtgärder och aktiviteter som riktar sig direkt mot medborgarnas konsumtion är lokalresor, avfallsprevention (genom återbruk), energieffektivisering/egen produktion av förnybar el samt stadsodling. Det är samtidigt svårt att hitta exempel på kommuner som uttalat arbetar för att minska invånarnas konsumtionsrelaterade miljöpåverkan med fokus på långresor, ändrade kostvanor, minskad boendeyta samt minskad konsumtion totalt sett.

Det kommunala uppdraget kring hållbar konsumtion uppfattas av många som otydligt. Aktiviteter som görs på detta område är ofta externfinansierade och drivs i projektform. Den viktigaste framgångsfaktorn bakom lyckade insatser kopplade till hållbar konsumtion är engagerade kommunpolitiker och tjänstemän samt externa projektmedel. Dessa sitter i många fall även ihop, det vill säga de möjligheter som externa projektmedel ger att satsa på ett visst område skapar nya möten, arbetssätt och engagemang – samtidigt som det krävs ett visst engagemang för att ansöka om och driva projekt med extern finansiering. Dessa faktorer gör att det kommunala arbetet inom detta område tenderar att bli sårbart och att långsiktighet ofta saknas. Det konsumtionsinriktade arbetet kan dessutom ifrågasättas när det tolkas som att det går emot andra kommunala intressen, varför det i många fall beskrivs som ”modigt” av en kommun eller till och med enskilda politiker eller tjänstemän att arbeta med hållbar konsumtion. Konsumentverket kan ha en viktig roll i att bidra till att skapa strukturer som gör kommunens arbete i dessa frågor kan få en högre prioritet, samt att det kommunala uppdraget och mandatet tydliggörs, vilket utifrån denna studie skulle vara en av de viktigaste faktorerna för att underlätta kommuners arbete på detta område.

Några av de mer detaljerade redskap och åtgärder som skulle underlätta kommunernas arbete på detta område är:

- Tydliggörande av möjligheten för en kommun att finansiera åtgärder som syftar till ökat hållbar konsumtion med hjälp av skattemedel (inklusive framtagande av kommunala strategier på området).
- Reformera de regler/lagar som idag försvårar kommuners arbete för en mer hållbar konsumtion (sammanställningar av sådana har gjorts både av Klimatkommunerna och Fossilfritt Sverige).
- Konsumtionsrelaterad statistik på kommunal/regional nivå som möjliggör uppföljning av åtgärder.
- Framtagande av specifika fakta och siffror kring miljönyttan med diverse förändrade konsumtionsmönster från opartiska myndigheter som kan användas i kommunikation med medborgare (likt det som tagits fram om matsvinn).
- Tydliggörande av det kommunala mandatet inom vissa specifika frågor, till exempel möjligheten att föreskriva fjärrvärmeanvändning, att relatera taxor och avgifter till energiprestanda i byggnader, sätta upp laddstolpar vid parkeringsplatser, avsätta parkeringsplatser för bilpooler och miljöbilar med mera.
- Regionala nätverk, där även mindre kommuner (som kan ha svårt att delta i nationella sammankomster och nätverk) kan delta aktivt, för att minska avståndet mellan det nationella och lokala planet.

- Utveckling av metoder för utvärdering av insatser som illustrerar så väl ekonomiska som miljömässiga och sociala värden, som möjliggör holistiska utvärderingar ur ett samhälls-ekonomiskt perspektiv samt att kommuner får information om vad som faktiskt ger effekt och fokusera på detta i sitt arbete med hållbar konsumtion.
- Trots att det projektorienterade arbets sättet kan skapa bristande långsiktighet är det en viktig katalysator och det ses därför som viktigt att det fortsatt finns möjligheter att söka externa medel för kommuner att driva projekt med fokus på olika aspekter av hållbar konsumtion. För att dessa ska kunna sökas även av mindre kommuner är det viktigt att arbetsbördan för att upprätta en ansökan och avrapportera (även ekonomiskt) är hanterbar.

7 Referenser

- Alvesta, 2014. Stimulansbidrag vid byggande av passiv- eller plusenergihus.
<http://www.alvesta.se/Bostad--Miljo/Att-bo-i-Alvesta/Spaningslandas-tomtpriser/>
- Axenbom, Å. 2017. Handläggare vid Energimyndigheten. Telefonintervju, maj 2017.
- BeBo, 2017. <http://www.bebostad.se/medlemmar/>.
- Blom, K. 2017. SKL. Telefonintervju maj 2017.
- Bostaden, 2017. Hållbara Ålidhem. <http://www.bostaden.umea.se/hallbara-alidhem>.
- Dahl, U, 2017. Sammankallande för Kommunnätverket för en giftfri vardag, KEMI. Telefonintervju, maj 2017.
- Energimyndigheten, 2014. Möjligheter med mobility management i samhällsplaneringen, Uthållig kommun etapp 3. <https://www.energimyndigheten.se/globalassets/lyckade-insatser/slutrapport-mobility-management.pdf>.
- Energirådgivningen i Stockholmsregionen, 2017. Om oss. <https://energiradgivningen.se/om-oss>
- Falun, 2017. Koll på konsumtion. <https://www.falun.se/koll-pa-konsumtion/om-koll-pa-konsumtion.html>.
- Framtidsstigen, 2017. Framtid.nu. <http://www.framtidsstigen.se/>
- Gidlöf, I. 2017. Butikschef Rebuy Umeå. Telefonkontakt 20170612.
- Gästrike Återvinnare (2011). Tänk Före. www.tankfore.se/2011/09/30/valkommen-pa-inspirationsmassa/
- Halmstad, 2017. Halmstads kommun öppnar cykelbibliotek.
<https://www.halmstad.se/trafikinfrastruktur/nyheterfortrafikochinfrastruktur/nyheterfortrafikininfrastruktur/halmstadskommunoppnarcykelbibliotek.19625.html>.
- Hållbar stad, 2017. www.hallbarstad.se
- Hållbara livsstilar, 2017. Policy och Styrmedel. <http://hallbaralivsstilar.se/kommunens-radighet/policy-och-styrmedel/>
- Ivner, J. 2017. Strategi Energi och Klimat Region Östergötland.
- Jonsson, C. 2017. Naturvårdsverket, sammankallande för nätverket SaMMA. Telefonintervju, maj 2017.
- Konsumentföreningen Stockholm, 2017. Släng inte maten, <http://slangintematens.se/>
- Konsumentverket, 2016. Utvärdering av reglerna om konkurrensbegränsande offentlig säljverksamhet. Konkurrensverkets rapportserie 2016:9.
http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/rapporter/rapport_2016-9.pdf.
- Lindskog, Å. 2017. Sammankallande i arbetsgruppen för förebyggande inom Avfall Sverige. Telefonintervju, maj 2017.
- Lunds kommun, 2017. FixaTill Återbruksbutik. <https://www.lund.se/bygga-bo--miljo/lunds-renhallningsverk/framtid-nu/forebygga-avfall/fixatill-aterbruksbutik/>.
- MatLust, 2017. Om MatLust. <http://matlust.eu/om-matlust/>.
- Mimer, 2017. Bilpool för hyresgäster.
<http://www.mimer.nu/CM/Templates/Article/general.aspx?cmguid=aboaaa27-48f7-464b-9b14-815290foce69>.
- Minabibliotek.se, 2017. Välkommen till Umeås cykelbibliotek.
<https://www.minabibliotek.se/sv/news/v%C3%A4lkommen-till-ume%C3%A5s-cykelbibliotek>.
- Minimeringsmästarna, 2017 <http://www.minimeringsmastarna.se/>
- Mälarenergi, 2017. Besök oss p Ikea. <https://www.malarenergi.se/kundcenter-privat/besok-oss-pa-ikea/>

- Palm, J. 2015. "Smarta resan" i Linköpings kommun – ett projekt för att förändra medborgarnas resvanor. Teknik och social förändring, Linköpings Universitet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:799390/FULLTEXT01.pdf>.
- Region Västerbotten, 2016. Miljöjournal i Västerbotten. <https://regionvasterbotten.se/miljo/miljonar-i-vasterbotten/>.
- RETOY, 2017. Retoy-kitet. <http://retoy.se/retoy-kitet/>.
- Räkna till 10, 2017. <http://raknatill10.se/>
- Solar Region Skåne, 2017. www.solarregion.se.
- Sundin, T. 2017. Projektledare Koll på Konsumtion, Falu kommun, miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen. Mailkontakt juli/augusti 2017.
- Sundsvalls kommun, 2017. Grönt Boende. <http://sundsvall.se/bygga-bo-och-miljo/hallbart-byggande-gront-boende/gront-boende/>
- Svensk Solenergi, 2017. Solkartor. <http://www.svensksolenergi.se/att-installera-solenergi/solkartor>.
- Svenska Cykelstäder, 2017. www.svenskacykelstader.se
- Sörensson, A. 2017. Grön Trafik, Östersunds Kommun. Telefonintervju juli 2017.
- Totally Örebro, 2014. Grön Utmaning i Örebro Kommun. <http://totallyorebro.se/leva-bo/utflyktsmal/gron-utmaning-orebro-kommun/>.
- Uppsala Klimatprotokoll, 2015. Nya resvanor sänker koldioxidutsläppet. <http://klimatprotokollet.uppsala.se/inspiration-och-samverkan/nya-resvanor-sanker-koldioxidutslapp/>
- Wiklund, L. Kommunstrateg/Miljö, Eskilstuna Kommun. Telefonintervju augusti 2017.
- Växjö kommun, 2016. Cykelbibliotek i Växjö utreds. http://www.mynewsdesk.com/se/vaxjo_kommun/pressreleases/cykelbibliotek-i-vaexjoe-utreds-1290411.
- Örebro kommun, 2015. Utmaning: Gröna veckan. Klimatsmart Vardag. www.orebro.se.
- Örebro kommun, 2016. Hemestra. http://www.mynewsdesk.com/se/orebro_kommun/pressreleases/hemestra-upptaeck-fantastiska-platser-paa-hemmaplan-och-goer-en-insats-foer-klimatet-1429111.
- Örebrobostäder, 2017. Betaltvättstugor. <http://www.obo.se/sv/grona-obo/OBOs-miljoarbete/Betaltvattstugor/>

8 Bilaga

8.1 Underlag till djupintervjuer i Steg 2

Vad kommunen gör idag + effekter

- Berätta kort om projektet/insatsen/xx
- Varför arbetar ni med just det här projektet? (Varför har ni gjort den prioriteringen, varför har ni valt det?)
- Hur är ert arbete kring xx organiserat? (projekt med extern finansiering, projekt med intern finansiering, avdelning med egen budget, annat etc.)
- Har ni satt upp något mål för insatsen?
- Har målet uppnåtts? (eventuella positiva bieffekter?)
- Har ni utvärderat insatserna? På vilket sätt och vad framkom?
- Varför fungerade XX bra? Identifiera framgångsfaktorer.
- Vad fungerade inte bra? Vad kan det ha berott på?
- Kommer projektet leva vidare? I vilken form? Om inte – varför?

Engagemang

- Vilken respons har XX fått från allmänheten?
- Hur upplever du att engagemanget kring miljömässigt hållbar konsumtion är generellt inom kommunen, på politisk nivå, tjänstemannanivå, medborgarnivå (engagerade frivilligorganisationer etc.)?

Mandat, möjligheter och hinder/begränsningar

- Hur ser du på ert mandat inom hållbar konsumtion på området xx? Vilket handlingsutrymme har ni? (på vilket/vilka sätt har ni möjlighet idag att jobba med den här typen av frågor i kommunen?)
- Upplever du/organisationen några hinder/begränsningar för att arbeta inom detta område, vilka?
- Vilka eventuella förändringar skulle behövas?
- Finns det eventuella hävstångseffekter ni saknar, eller annat som kan underlätta och stärka kommunernas befintliga eller framtida arbete?

Nätverk, initiativ (ganska kortfattat)

- Är ni med i något nätverk eller samarbete inom Hållbar Konsumtion generellt och/eller inom det specifika området för insatsen – i så fall vilka? (Med kommuner, myndigheter, region, näringsliv, civilsamhälle eller forskning/universitet?)
- Ur ert perspektiv, vilket är värdet att delta i det nätverk/samarbete som ni gör?
- Är det någon form av nätverkande ni saknar, i så fall vilken och varför?
- Vilka andra är nyckelaktörer ur ert perspektiv?

Behov av stöd

- Ser ni behov av mer/annat stöd från myndighet/er? Om ja: Vad skulle det vara i så fall, vad finns behov av?

- Vilka luckor behöver fyllas? Finns det någon del – till exempel ett visst område eller en funktion – som inte täcks idag?

Slutligen

- Är det något du vill tillägga?

